

**ANNELERİN COVID-19 KORKUSUNUN OKUL ÖNCESİ
ÇOCUKLARDA KIZGINLIK/SALDIRGANLIK, SOSYAL
YETKİNLİK VE KAYGI DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNDE ANNENİN EBEVEYNLİK TUTUMUNUN
ARACI ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

HİLAL ŞİŞMAN

**IŞIK ÜNİVERSİTESİ
HAZİRAN, 2022**

ANNELERİN COVID-19 KORKUSUNUN OKUL ÖNCESİ
ÇOCUKLARDA KIZGINLIK/SALDIRGANLIK, SOSYAL
YETKİNLİK VE KAYGI DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNDE ANNENİN EBEVEYNLİK TUTUMUNUN
ARACI ETKİSİNİN İNCELENMESİ

HİLAL ŞİŞMAN

Işık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji
Yüksek Lisans Programı, 2022

Bu tez, Işık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne Yüksek Lisans (MA)
derecesi için sunulmuştur.

IŞIK ÜNİVERSİTESİ
HAZİRAN, 2022

İŞIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ANNELERİN COVID-19 KORKUSUNUN OKUL ÖNCESİ
ÇOCUKLARDA KIZGINLIK/SALDIRGANLIK, SOSYAL
YETKİNLİK VE KAYGI DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNDE ANNENİN EBEVEYNLİK TUTUMUNUN
ARACI ETKİSİNİN İNCELENMESİ

HİLAL ŞİŞMAN

ONAYLAYANLAR

Dr. Öğr. Üyesi Z. Deniz Aktan
(Tez Danışmanı)

Işık Üniversitesi

Prof. Dr. Gülden Güvenç

Işık Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan Alabay

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

ONAY TARİHİ: 16/06/2022

**AN INVESTIGATION OF THE MEDIATOR EFFECT OF
MOTHERS' PARENTING ATTITUDE ON THE IMPACT OF
MOTHERS' COVID-19 FEAR ON ANGER/AGGRESSION,
SOCIAL COMPETENCE AND ANXIETY BEHAVIORS
IN PRESCHOOL CHILDREN**

ABSTRACT

This study aims to examine the mediating effect of mothers' parenting attitudes on the relationship between mothers' fear of Covid-19 and preschool children's anger/aggression, social competence, and anxiety/introversion behaviors. Additionally, whether the main variables differ according to the sociodemographic data has been investigated.

The research sample consisted of 140 mothers who have pre-school children who attended a private or public kindergarten and have not had Covid-19 previously. The data obtained from participants were collected online using the Covid-19 Fear Scale, Social Competency and Behavior Rating Scale, Parental Attitude Scale and Sociodemographic Information Form.

The data suggested that authoritarian parenting attitude and overprotective parenting attitude fully mediated the relationship between mothers' fear of Covid-19 and children's anxiety/introversion behaviors. On the other hand, the sociodemographic data suggested that the fear around Covid-19 was influenced considerably by the mothers' Covid-19 vaccine status. The educational status of mothers significantly differed in authoritarian parenting attitudes. The father's educational status significantly differed in permissive parenting attitudes of mothers'. The mother's education level, the type of work she does and the amount of time she has significantly differed in the mothers' overprotective parenting attitudes. The social competence skills of the children differed significantly depending on the socioeconomic status variables.

As a result, it was determined that authoritarian and overprotective parenting attitudes had a full mediation effect on the relationship between fear of Covid-19 and

anxiety/introversion behaviors of children. The study revealed that the relationship between mothers' fear of Covid-19 and children's anxiety/introversion behaviors is mediated by authoritarian and overprotective parenting attitudes. Despite the limitation of the research on the mediating effect of parenting attitudes on children's behaviors during pandemic is scarce this research contributes to the literature by highlighting the importance of the parenting attitudes and contribute to the treatment.

Keywords: Fear of covid-19, Parenting attitudes, Anxiety/introversion, Anger/aggression, Social competence

ANNELERİN COVID-19 KORKUSUNUN OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA KIZGINLIK/SALDIRGANLIK, SOSYAL YETKİNLİK VE KAYGI DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ANNENİN EBEVEYNLİK TUTUMUNUN ARACI ETKİSİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu araştırma, annelerin Covid-19 korkusu ile okul öncesi çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkide annelerin ebeveynlik tutumlarının aracı etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, ana değişkenlerin sosyodemografik verilere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Araştırma örneklemini özel ve devlet anaokuluna giden 140 okul öncesi çocuk sahibi ve Covid-19 geçirmemiş anneden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler Covid-19 Korkusu Ölçeği, Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği, Ebeveyn Tutum Ölçeği ve Sosyodemografik Bilgi Formu aracılığıyla uygun örneklem yöntemi ile çevrim içi ortamda toplanmıştır.

Araştırmadan elde edilen verilere göre otoriter ebeveynlik tutumunun ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun, annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkide tam aracılık ettiği bulunmuştur. Diğer yandan, sosyodemografik veriler ile yapılan analizler sonucunda ise Covid-19 korkusunun Covid-19 aşısı olma durumu, annelerin otoriter ebeveynlik tutumunun annenin öğretim düzeyi, annenin izin verici ebeveynlik tutumunun babanın öğretim düzeyi, annenin aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun annenin öğretim düzeyi, annenin çalışma zamanı ve şekline göre, çocukların sosyal yetkinlik becerilerinin ise sosyoekonomik düzey değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkide otoriter ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumlarının tam aracılık etkisinin olduğu saptanmıştır. Bulgular doğrultusunda, araştırma annelerin

Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları ilişkisinin annelerin otoriter ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumları aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Pandemi sürecinde ebeveynlik tutumlarının aracı etkisine yönelik yapılan araştırmaların kısıtlılığı göz önüne alındığında bu araştırma literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu anlamda elde edilen bulgular, ebeveynlik tutumlarının önemini ortaya koyacak ve pandemi sürecinde çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları ile ilişkili tedavi planlarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 korkusu, Ebeveynlik Tutumları, Anksiyete/içe dönüklük, Kızgınlık/saldırganlık, Sosyal Yetkinlik

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans ve tez yazım sürecim boyunca bana duygusal ve mesleki anlamda katkı sağlayan ve yanımda hissettiğim pek çok insan oldu, her birine tek tek teşekkür ederim. Lisans hayatımda tanıştığım andan itibaren şefkatli dili ve yaklaşımıyla her zaman beni güvende hissettiren ve yüksek lisans sürecimde ve tez yazım sürecimde gelişimime sağladığı katkıyı, bana açtığı fırsatları her zaman kalbimde taşıyacağım çok sevgili tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Z. Deniz Aktan'a çok teşekkür ederim.

Bu süreçte mesleki anlamda beni besleyen ve duygusal olarak ne zaman baksam orada olacağını bildiğim Nilüfer Devecigil, Özge Çivci ve Şenay Aydın'a tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans süpervizyon/tez sürecimde bu yolu birlikte yürüttüğüm sevgili arkadaşlarım Arif Erdem Köroğlu ve Cansu Canbaz'a, tezimin analiz sürecinde birlikte kafa yordüğüm arkadaşım Atahan Karadağ'a ve süreçte desteği ve ilgisiyle her zaman yanımda olan sevgili erkek arkadaşım Enes Ömer Özen'e teşekkür ederim.

Son olarak, her zaman kız çocuklarının okumasını ve kendi ayakları üzerinde durmasını destekleyen, her alanda kız çocuklarının aktif olarak var olması için çabalayan canım babam Tahsin Şişman'a her adımında ve kararında yanımda olduğu, güvendiği ve desteklediği için teşekkür ederim.

Bu tez çalışmamı bana iyiliği, şefkati, paylaşımcı olmayı öğretten, fiziken yanımda olmasa dahi her zaman kalbimde hissettiğim canım annem Aysel Şişman'a armağan ediyorum.

Hilal Şişman

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	i
ABSTRACT	ii
ÖZET.....	iv
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
BÖLÜM 1.....	1
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Amacı	1
BÖLÜM 2.....	3
2. LİTERATÜR	3
2.1 Erken Çocukluk Dönemi	3
2.1.1 Erken Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri.....	3
2.1.1.1 Fiziksel Gelişim	3
2.1.1.2 Bilişsel Gelişim.....	4
2.1.1.3 Psikososyal Gelişim	5
2.1.1.4 Duygusal Gelişim	6
2.2 Ebeveynlik Tutumları.....	7
2.2.1 Demokratik Ebeveynlik Tutumu.....	8
2.2.2 Otoriter Ebeveynlik Tutumu	8
2.2.3 İzin Verici Ebeveynlik Tutumu	9
2.2.4 Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumu.....	10
2.3 Çocukların Kızgınlık/Saldırganlık, Sosyal Yetkinlik ve Kaygı Davranışları	11
2.3.1 Kızgınlık/Saldırganlık.....	12

2.3.2 Sosyal Yetkinlik.....	13
2.3.3 Kaygı.....	14
2.4 Covid-19 Korkusu	15
2.5 Literatürdeki İlgili Araştırmalar	17
BÖLÜM 3.....	21
3. AMAÇ VE HİPOTEZLER	21
3.1 Amaç	21
3.2 Hipotezler	22
BÖLÜM 4.....	26
4. YÖNTEM.....	26
4.1 Örneklem	26
4.1.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	26
4.2 Veri Toplama Araçları	28
4.2.1 Sosyodemografik Bilgi Formu.....	28
4.2.2 Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği.....	28
4.2.3 Ebeveyn Tutum Ölçeği	29
4.2.4 Covid-19 Korkusu Ölçeği	30
4.3 İşlem	30
4.4 Veri Analizi	31
BÖLÜM 5.....	32
5. BULGULAR.....	32
5.1 Temel Amaçların Sınanması: Annenin Covid-19 Korkusu, Ebeveynlik Tutumları ve Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	32
5.1.1 Annenin Covid-19 Korkusu, Ebeveynlik Tutumları ve Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Değerlendirme Formları Puanlarının Normallik Analizleri	32
5.1.2 Araştırmanın Ana Değişkenleri Arasındaki Korelatif Analizler ...	33
5.1.3 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Annenin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisinin İncelenmesine Dair Bulgular	36
5.1.4 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Annenin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisinin İncelenmesine Dair Bulgular	39
5.2 Araştırmanın Yan Amaçlarına Dair Bulgular	41
5.2.1 Okul Öncesi Çocukların Kızgınlık/Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi.....	42
5.2.2 Okul Öncesi Çocukların Sosyal Yetkinlik Düzeylerinin	

Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi.....	44
5.2.3 Okul Öncesi Çocukların Kaygı Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	46
5.2.4 Annelerin Covid-19 Korku Düzeyinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	48
5.2.5 Annelerin Demokratik Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	50
5.2.6 Annelerin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	51
5.2.7 Annelerin İzin Verici Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	53
5.2.8 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	55
BÖLÜM 6.....	59
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	59
KAYNAKÇA.....	68
EKLER.....	80
ÖZ GEÇMİŞ.....	87

TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.1 Çocuklara Dair Katılımcı Bilgileri	27
Tablo 4.2 Ebeveynlere Dair Katılımcı Bilgileri.....	27
Tablo 5.1 Normallik Analizleri Bulguları.....	33
Tablo 5.2 Annenin Covid-19 Korkusu, Ebeveynlik Tutumları ve Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Arasındaki İlişki	34
Tablo 5.3 Çocukların Anksiyete/İçer dönüklük Davranışları üzerinde Annenin Covid-19 Korkusunun Yordayıcı Etkisinde Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Aracı Rolü... 37	37
Tablo 5.4 Çocukların Anksiyete/İçer dönüklük Davranışları üzerinde Annenin Covid-19 Korkusunun Yordayıcı Etkisinde Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Aracı Rolü.....	40
Tablo 5.5 Çocukların Kızgınlık/Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	43
Tablo 5.6 Çocukların Sosyal Yetkinlik Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	45
Tablo 5.7 Çocukların Anksiyete/İçer Dönüklük Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	47
Tablo 5.8 Annelerin Covid-19 Korkusu Düzeyinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	49
Tablo 5.9 Annelerin Demokratik Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	51
Tablo 5.10 Annelerin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	52
Tablo 5.11 Annelerin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Annelerin Öğretim Düzeyi ile Post-Hoc Karşılaştırması.....	53
Tablo 5.12 Annelerin İzin Verici Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	54

Tablo 5.13 Annelerin İzin Verici Ebeveynlik Tutumunun Babaların Öğretim Düzeyi ile Post-Hoc Karşılaştırması.....	55
Tablo 5.14 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi	56
Tablo 5.15 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Annelerin Öğretim Düzeyi ile Post-Hoc Karşılaştırması	57
Tablo 5.16 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Annelerin Çalışma Şekli ile Post-Hoc Karşılaştırması	57

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 5.1 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisi.....	36
Şekil 5.2 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisi	39

KISALTMALAR LİSTESİ

ETÖ: Ebeveyn Tutum Ölçeği

SYDD: Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirmesi Ölçeği

SY: Sosyal Yetkinlik

KS: Kızgınlık/Saldırganlık

Aİ: Anksiyete/İçe dönüklük*

C19: Covid-19

SED: Sosyoekonomik Düzey

*Anksiyete/İçe dönüklük kavramı metin içinde kaygı olarak da yer alabilmektedir.

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Amacı

Pandemi sürecinde Covid-19'a dair yapılan araştırmalara bakıldığında, Covid-19 sürecinde kaygı ve saldırganlığın şiddetinde bir artış olduğu bulunmakla birlikte artan kaygı yoğunluğunun saldırganlığın şiddetini de artırdığının raporlandığı görülmektedir (Florek, Debski, Magdalena, Gorczyca ve Pudlo, 2021). Erken çocukluk dönemi birçok becerinin ve gelişimsel deneyimin edinildiği evre olması dolayısıyla (Karoğlu ve Ünüvar, 2017) bu sürecin çocukların davranışlarına yönelik etkisi merak edilen konulardan biridir. Erken çocukluk döneminin yapı taşı olan ebeveyn ilişkileri ve Covid-19 korkusunun çocuklar üzerindeki etkisine odaklanan çalışmalar da söz konusu literatür çalışmaları arasında yer almaktadır (Ghosh, Dubey, Chatterjee ve Dubey, 2020; Frankel, Kuno ve Sampige, 2021). Gosh ve ark. (2020) yaptığı araştırmaya göre pandemiyle birlikte evlerde ve kurumlarda karantinaya alınmanın virüsün sebep olduğu fiziksel acılardan daha çok psikolojik zorluk getirdiğini öne sürmektedir. Okulların kapanması, etkinlik/aktivite olanaklarının olmaması, maddi kaygı ve güvenlik kaygısının çocukların olağan yaşam tarzını bozup psikolojik zorlanmalar meydana getirdiği görülmüştür. Frank ve ark. (2021) yaptığı araştırma sonucunda ise Covid-19'un ebeveynlerde psikolojik strese sebep olduğu ve ebeveynlik stresinin hem ebeveyn kaygısının hem de psikolojik sıkıntının önemli bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur, böylece ebeveynlerin Covid-19 korkusunun diğer kaygı ve fobik bozukluklarda olduğu gibi ebeveynlik özelliklerini ve dolayısıyla ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları ilişkileri de olumsuz etkilediği görülmektedir.

Ebeveyn tutumlarının çocukların dünyayı algılayış ve duygularını, davranışlarını, sosyal becerilerini şekillendirme noktasında büyük bir önem arz ettiği bu dönemde çocukların kendilerini ve davranışlarını şekillendirmesinde çocuğun tanık olduğu davranışlar da etkilidir (Yenidede, 2018). Bunu destekleyen çalışmalarda da annelerin ebeveynlik tutumlarının çocukların kırgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğu görülmektedir (İyi ve Çoban, 2019). Colder, Lochman ve Wells'in (1996) yaptığı araştırmaya göre düşük ebeveyn ilgisine ve sert disipline maruz kalan kaygılı çocukların saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu; sert disipline ya da ebeveynlerin aşırı ilgisine maruz kalan çocukların depresif semptomlarının yüksek düzeyde olduğunu belirtilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra, annenin Covid-19 korkusunun annenin ebeveynlik tutumlarına da etki edeceği düşünülmektedir, çünkü literatürde anne kaygısının annenin ebeveynlik tutumuna olumsuz etkileri olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Nazlıoğlu, 2019; Çıkrıkçı, 2020). Fakat Covid-19 döneminde, Covid-19 korkusunun annenin ebeveynlik tutumunu ne derece etkileyeceğini araştıran çalışmaların sınırlı olduğu görülmekte ve aracı etki üzerinden bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma hem Covid-19 korkusunun ebeveynlik tutumuna nasıl yansıdığını inceleyen hem de aracılık üzerinden yapılan ilk çalışmalardan biri olması özelliğiyle literatürdeki bu karanlığa bir ışık tutacaktır.

Bu araştırmanın amacı annelerin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklarda kırgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerindeki etkisini araştırmakla birlikte bu etki içerisinde annenin ebeveynlik tutumunun aracı etkisini incelemektir.

BÖLÜM 2

2. LİTERATÜR

2.1 Erken Çocukluk Dönemi

2-6 yaş arasını kapsayan (Baumrind, 1966; 1971; Maccoby ve Martin, 1983) aynı zamanda okul öncesi dönem olarak da adlandırılan erken çocukluk dönemi gelişimsel olarak çocukluk dönemi içerisinde yer almakla birlikte birçok becerinin ve gelişimsel deneyimin edinildiği (Karoğlu ve Ünüvar, 2017) ve kimi çocuklarda öfke patlamaları, dürtüsel davranışlar, karşı gelme ya da kaygı, ürkeklik, içe kapanıklık gibi dışsallaştırma ve içselleştirme belirtilerinin gözlemlendiği dönemdir (Keenan ve Wakschlag 2004; Spence ve ark. 2001).

2.1.1 Erken Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri

Erken çocukluk dönemi; bilişsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimin artarak devam ettiği, çocuğun dış dünyaya ve çevreye ilgi duyup onlara yöneldiği ve keşfettiği, öz bakım ve dil becerilerinin geliştiği bir dönemdir (Aral ve Baran, 2011). Dolayısıyla gelecek bölümlerde her bir dönem ayrıntısıyla açıklanarak erken çocukluk dönemi detaylıca tanımlanmaya çalışılacaktır.

2.1.1.1 Fiziksel Gelişim

Bu dönemde görülen fiziksel gelişimin bebeklik dönemdekine nazaran biraz daha yavaşladığı görülmektedir (Aral ve Baran, 2011). Bu dönemde kız çocuklarının oğlan çocuklarına göre boy olarak daha kısa, kilo olarak daha hafif olduğu görülmektedir. Bunun yanında bireysel olarak farklılık olabilmekle birlikte bunlar etnik köken, genetik, beslenme ve sosyoekonomik düzeye göre değişiklik gösterebilmektedir

(Berk, 2014). Bu dönemde ince ve kaba motor becerisi olarak adlandırılan motor becerilerinin yaşla birlikte arttığı görülmektedir (Sun ve ark., 2010). Kaba motor becerilerinden dengede durabilme becerisi gelişir, hız ve dayanıklılıkları artar; ince motor becerilerinde ise öz bakım becerileri, giyinme, yemek yeme gelişmekle birlikte, çizim yapma ve boyama becerileri de gelişim göstermektedir (Berk, 2014). İnce ve kaba motor becerilerinin, hareket becerilerinin kazanılmasına paralel olarak boy, kilo, kas, kemik gelişimi ön planda olmaktadır (Aral ve Baran, 2011). Çocuklar bu dönemde spesifik olarak sıçrama, atlama, koşma, yakalama, fırlatma ve topu atma gibi hareket becerilerinde gelişim göstermektedir (Kandır, 2003; Hooper ve Mills, 2004).

2.1.1.2 Bilişsel Gelişim

Bilişsel gelişim çocukların anlama, kavrama, problem çözme, sorgulama, akıl yürütme gibi becerilerin gelişimini ifade etmektedir (Özbay, 2009). Bu dönemde çocuk sosyal ve nesnel çevreyle ilgili bilgi edinerek diğer insanları, yaklaşımlarını ve değerlerini anlamaya ve uyum sağlamaya yönelik eğilim göstermektedir (Güzel ve Kurtulan, 2017). Çevresindeki kişileri anlama ve uyum gösterme davranışı sosyalleşmenin göstergesi olmakla birlikte kişinin sosyal gelişim düzeyinin niteliğini de ifade etmektedir (Aydın, Şirin, Yayıcı, Otrar, Yayıcı, L., 2002). Bunu destekleyen bir başka noktada ise, çocukların kişiler arası ilişkilerinde bilişsel ifadelerle kişiler arası beklentiler, sosyal algılama ve bilgi süreci başta olmak üzere sosyal beceri ilişkileri ile güçlü bağlantılar bulunmaktadır (Rudolph, Hammen ve Burge, 1995).

Kişinin dünyayı, olayları, nesnelere, durumları anlayabilmek amacıyla herhangi yeni bir bilgiye çerçeve olan yapıya şema denir, bu kavramı ilk kez Piaget kullanmıştır (Özdemir ve ark., 2012). Piaget'e göre şemalar yeni deneyimlerle oluşur ve gelişir. Özümsemede bireyin karşı karşıya geldiği yeni bir nesne/durum sahip olunan şemalarla çerçeveselendirilirken, uyum sağlamada ise karşılaşılan yeni duruma göre sahip olunan şemalar değiştirilir veya esnetilir (Mert, 2007; Özdemir ve diğerleri, 2012). Küçük bir çocuğun koyun görüp ona köpek demesi; yeni karşılaştığı koyun şemasını öncesinde sahip olduğu köpek şemasına özümsemesi olarak ele alınırken; koyunlarla olan deneyimin artıp çokça koyun gördüğünde köpek ile koyun arasındaki farkı ayırt edip koyun için yeni bir şema oluşturabilir, bu ise uyum sağlama olarak ele alınabilir (Özdemir ve diğerleri, 2012). Bu ikisi arasında ise bir dengelenme bulunmaktadır; kişi yeni bir durumla karşı karşıya geldiğinde ilk adım özümsemede

yetersiz değerlendirme olduğunda bilişsel dengesizlik oluşur ve kişi dengelenmeyi sağlamak için uyum sağlama ile yeni bir şema oluşturur, öğrenme bu şekilde gerçekleşir (Mert, 2007).

Piaget bilişsel gelişim kuramı kapsamında dönemlere bakıldığında ise işlem öncesi dönemde bulunan okul öncesi çocukların bu dönemde taklit yeteneği gelişmekle birlikte egosantrik (ben merkezci) yaklaşıma sahiplerdir. Bu dönemde taklitler sembolizmin öncüsüdür, dil en önemli sembollerden biridir. 2-4 yaş aralığı sembolik dönem; 4-7 yaş aralığı sezgisel dönem olmak üzere işlem öncesi dönem kapsamında yer almaktadır (Başkale ve Bahar, 2008). Sembolik dönem başlar bu kapsamda dil gelişimi çok hızlı olmakla birlikte kendini ifade ederken ve düşünürken ben merkezci bir yaklaşım içindedir. Birden fazla boyutu olan ilişkileri anlamlandıramamakla birlikte sınıflama yapma becerisine henüz sahip değildir (Kol, 2011). Sezgisel işlem döneminde ise çocuklar mantık yerine sezgilerine dayanarak problem çözmeye başlarlar (Başkale ve Bahar, 2008). Taklit yeteneğinin gelişmesiyle rol model alma davranışları başlamaktadır ve egosantrik (benmerkezci) düşünme azalmaktadır (Başkale ve Bahar, 2008).

2.1.1.3 Psikososyal Gelişim

Sosyal gelişim, çocuğun ailesi, arkadaşları/akranları ve çevresindeki kişilerle ilişkilerini içeren ve bu ilişkilerde paylaşım, sorumluluk, liderlik becerilerinin edinildiği süreçtir (Kandır, 2003; Ulutaş, 2007a). Bu sosyal gelişim sürecinde çocuk benmerkezi bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte başkasının gözünden dünyayı göremez ya da kendini başkasının yerine koyamaz böylece bilinenin ve görünenin onun bildiği ve gördüğü gibi olduğunu düşünür (Aral ve Baran, 2011).

Erikson'un (1968) Psikososyal gelişim kuramına göre bu yaş aralığında çocuklar özerkliğe karşı utanç ve şüphe ve girişimciliğe karşı suçluluk duygusu yer almaktadır. Özerkliğe karşı utanç ve şüphe duygusu ile çocuk bağımsız olmak, kendi hareketlerini kontrol edebilmek, öz yeterliliğe sahip olmak ister (Arslan ve Arı, 2008). Bu dönemde bağımsızlık ihtiyacına karşın utanç ve şüphe yerine özerklik geliştirebilirler. Bu dönemi işlevsel bir şekilde tamamlayan çocuk öz yeterliliği, öz güveni, öz değeri yüksek çocuklar olurken bu dönemde engellenen çocuklar bağımlı halde olmakla birlikte öz değerine yönelik şüphe ve utanç yaşamaktadır (Özbay, 2003).

Diğer yandan girişimciliğe karşı suçluluk duygusu kapsamında ise çocuk suçluluk duygusunu geliştirmek yerine girişimcilik duygusunu deneyimleyebilmektedir. Bu kurama göre bu dönemde çocuk bağımsız hareket etme ihtiyacı içinde genişleyen bir sosyal ağa sahip olmakta ve bununla birlikte baş etmesi gereken zorluklar da paralel olarak artmaktadır. Ebeveynlerin çocuğun bağımsızlığını destekleyen, çocuklara kendini ve yapabileceklerini keşfetmeye yönelik imkân sağlayan yaklaşımlar girişimcilik duygusunu geliştirecektir. Buna zıt olarak, merak duygusunu kötü olarak nitelendiren, bu sebeple engelleyen, azarlayan ve cezalandıran ebeveynler/yetişkinler çocuklarda suçluluk duygusunun gelişmesine sebep olacaktır.

2.1.1.4 Duygusal Gelişim

Duygusal gelişim çocukların iç dünyalarında ve çevrelerinde meydana gelen etkilerle bir olayın hoşlarına gidip gitmeme hali olarak adlandırabilmektedir (Aral ve Baran, 2011). Bu uyarılara yönelik öznel ve içsel reaksiyonların gelişimiyle birlikte davranışların bu reaksiyonlara koşullanması olarak ifade edilmektedir (Acun ve Erten, 1992; Yavuzer, 1993; Alpaslan ve Karun, 1994; Tür, 1997; İnanç vd., 2007). Çocukların duygularına yönelik farkındalığı, kendini tanıması, öz yeterliliğine yönelik farkındalığının gelişmesi, duruma yönelik davranışlarını şekillendirebilme ve duygularını yönetebilme becerilerinin artmasıyla kendi istekleri ve çevrenin talepleri arasında dengeyi oluşturabilmesi duygusal gelişimin bir diğer ifadesidir (Başaran, 1996; Kandır, 2003).

Duygusal gelişim fiziksel, bilişsel, sosyal gelişime paralel olarak gelişmekle birlikte çocuk bilişsel olarak geliştikçe çevreden gelen uyarıları daha net şekilde algılar böylece duygusal gelişimi derinleştirip çeşitlenmeye devam eder (Aral ve Baran, 2011). Yapılan araştırmalara göre çocukların duygusal gelişimi öğrenme ve olgunlaşma yoluyla oluşmaktadır (Cüceloğlu, 1993). Bu dönemde ön planda olan benlik kavramı, öz ifade, dil ve öz saygı duygusal gelişimi desteklemektedir (Aral ve Baran, 2011). Bu dönemde çocuklar duygusal olarak gelişmekle birlikte kıskanma, inat etme, nefret etme, sevinme, öfkelenme, küsme gibi en ilkel şekilleriyle tüm duyguları yaşamaktadır (Tür, 1997). Ebeveynle olan ilişki çocuğun diğer gelişim alanlarına oranla bu alanda kendini daha çok göstermektedir. Dolayısıyla gelecek bölümde çocuğun duygusal gelişiminin önemli bir destekçisi olan ebeveyn tutumlarına odaklanılacaktır.

2.2 Ebeveynlik Tutumları

Hoghugh ve Long (2004) ebeveynliği; çocuğun yaşamını ve gelişim sürecini sürdürmek için koşulsuz sevgi, sıcaklık, beslenme, sağlıklı sınırlar, kontrol, çocuğun kendini gerçekleştirme ve gelişim sürecinde destek olma amacına dayalı aktiviteler olarak tanımlamıştır. Adler bu sürece ek olarak, bireyin hayatta karşı karşıya geldiği problemlerin çözüm yollarını erken çocukluk yıllarında aile tarafından oluşturulan hayata bakış açısının etkilediğini öne sürmektedir (Watts, 1995). Çocukların sorumluluk alma, sağlıklı düşünebilme, problem çözme becerileri ebeveynleriyle kurdukları iletişimin derinliğine ve kalitesine bağlıdır (Özbey, 2010). Çevresindeki insanlarla iyi ilişkiler geliştirebilen, iş birliğine açık olan çocuklar aile ilişkileri içinde değerli hissettirilen çocuklar olurken; toplumda uyum sağlayamayan, kendi değerini eksik ve yetersiz hisseden çocukların aile ilişkileri içinde örselenmiş ve bastırılmış çocuklar olduğu görülmektedir (Smith, Mullis, Kern ve Breck, 1999).

Ebeveynlik tutumlarına yönelik 1930'lardan bu yana pek çok araştırma yapılmıştır (Holden, 1997). Baumrind (1966) ebeveyn tutumlarını açık iletişim, kontrol, olgunluk beklentisi ve bakım boyutlarında inceleyerek ebeveynlik tutumlarını otoriter, demokratik, izin verici olarak ortaya koymuştur. Açık iletişim boyutu ebeveynlerin aile içinde alınan kararlar çocuğun görüşlerine verilen önem ve konulan sınırlarda "çünkü"sünü nedenleriyle ifade etmek olurken; kontrol boyutu çerçevesi ebeveynlerin koymuş olduğu kurallara çocukların gereken uyma düzeyi olarak nitelenmektedir. Olgunluk beklentisi boyutu ebeveynlerin çocukları gelişim süreçlerinde ve bu alanlarda cesaretlendirme kapasitesi olarak görünürken, bakım boyutu ebeveynlerin çocuklarına içtenlikle, koşulsuz sevgi ile bakım verme düzeyi olarak görülmektedir (Spera, 2005).

Maccoby ve Martin (1983) ise ebeveynlik tutumlarını talep ve ilgi/kabul olarak iki boyut ve dört bölüm olarak incelemişlerdir. Talep etme ve ilgi/kabul etme boyutları yüksek olan ebeveynler demokratik; talep etmede yüksek, ilgi/kabul etmede düşük olanlar otoriter; talep etmede düşük, ilgi/kabul etmede yüksek olan ebeveynler izin verici; hem talep etmede hem de ilgi/kabul etmede düşük olan ebeveynlerin ihmalkâr ebeveynlik tutumuna sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak Türk kültüründe Batı kültürüne nazaran yaygın olarak görülen çocuğun kendine yetemeyeceğini düşünüp sorumluluk vermektan kaçınan, aşırı müdahale ve kontrolün olduğu (Baumrind, 1966; Demir ve Şendil, 2008) aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu

da ebeveynlik tutumları içinde yer almaktadır (Levy, 1966; Kuzgun, 1991; Yavuzer, 1994).

2.2.1 Demokratik Ebeveynlik Tutumu

Ebeveynlik tutumları arasında en başarılı ve sağlıklı kabul edilen demokratik ebeveynlik tutumunda ebeveynler çocuklarına karşı talepkâr olmanın yanı sıra kurallar da koyabilmekte ve bununla birlikte ebeveyn-çocuk ilişkisini sıcak, samimi ve sağlıklı bir iletişim içinde tutabilmektedirler (Aksoy ve Kılıç, 2019). Demokratik ebeveynlik tutumuna sahip ebeveynler ise sıcak, ilgili, sabırlı ve duyarlı olmakla birlikte çocuklarının gerekli olduğunda kurallara uymalarını ve olgun davranış göstermesini beklerler, aile içinde alınacak kararlarda onların fikirlerine de önem verirler (Baumrind, 1966). Bu ebeveynlik stiline sahip ebeveynler çocuğuna rol model olan bir yerden sağlıklı çerçeveyi ve kuralları sunan, çocuğuyla iş birliği yapan bir yerden yaklaşmaktadır, bununla birlikte bu ebeveynler karar alma sürecinde çocuğun görüşlerine önem verirken çocuğun yaşına uygun sınırları da göz önünde tutmaktadır (Baumrind, 1966). Bu ebeveynlik biçiminde yetişen çocuklar sosyal düzenleme becerisi yüksek, dışa dönük ve sosyal olarak aktiftirler (Aral ve Baran, 2011). Aile bireyleri ile doyumlu ilişkilere sahip olan çocuklar diğer insan ilişkilerinden de doyum alabilmektedir (Çağdaş, 1997; Dworetzky, 1981; Hurlock, 1978). Bu ebeveynlik tutumuna sahip ebeveynlerde, ebeveyn çocuk ilişkisi kuvvetli olmakla birlikte aileler çocuktan beklentilerini net olarak ifade eder ve koşulsuz sevgi ve sıcak iletişimi sürdürmeye devam eder, güvenli ve şefkatli bir yerden sözel ve fiziksel temastan kaçınmaz; bunlarla birlikte sağlıklı çerçeve, sınırlar, deneyim, saygı ve sevgi birliktedir, çocuk kendini güvende hissettiği bu ortamda yeni deneyimleri keşfetmek için hazır, güvende ve özgür hisseder (Nazlıoğlu, 2019). Maccoby ve Martin (1983) demokratik ebeveynlik tutumunda koşulsuz sevgi ve kabul ile büyüyen çocukların aşırı koruyucu tutum içinde yetişmediği için stresli ve zorlu durumlarda nasıl davranacağına ve çözüm üreteceğine yönelik becerilerinin geliştiğini öne sürmektedir.

2.2.2 Otoriter Ebeveynlik Tutumu

Otoriter ebeveynlik tutumuna sahip ebeveynler çocukların kendi koydukları kurallara itaat ve koşulsuz kabul göstermelerini isterler, kurallara uyulmadığında ceza uygulanmakla birlikte ebeveyn çocuk arası görüş alışverişi çok fazla bulunmamaktadır

(Baumrind, 1966). Bu tutumda ebeveynler aşırı müdahaleci olmakla birlikte çocukların fikirlerini belirtmelerine alan yoktur, çocuk ebeveynleri tarafından çoğunlukla suçlanan, tehdit edilen, kimi zaman ise fiziksel şiddete maruz kalan bir ortamda yetişmektedir (Baumrind, 1971). Bu tutumda koşulsuz sevgi bulunmamaktadır, sevgi koşulludur ve çocuk ebeveynlerin talebine ve kurallarına itaat edip istedikleri gibi davrandığında sevgi alırken, ebeveynlerin istemediği bir davranışta keskin bir biçimde sevgilerini geri çekerler; bu durum çocuğun sağlıklı duygusal gelişimini engellemekle birlikte ihtiyaçlarını dile getirme becerisini olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Weiss, Dodge, Bates ve Pettit, 1992).

Ebeveynlerin uyguladığı otorite ve baskı çocuklarda korku uyandırarak çocuğun merak duygusu bastırılmakta böylece ilerleyen dönemlerde çocukların kaygı problemleri ile birlikte saldırgan ve isyan eden davranışlara sahip olduğu görülmektedir (Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991). Bu tutumda çocuklar otoritenin ve baskının etkisiyle davranışlarının sonuçlarını yönetme ve denetleme noktasında kendi çabalarını yetersiz ve etkisiz görüp dıştan denetimli bir çerçeve içinde gelişmektedir, ilerleyen zamanlarda bu çocuklar güven problemi yaşayan, saldırgan, kaygılı ve aktif olarak sık sık savunma mekanizmasını kullanan kişiler olmaya dönüşebilmektedir (Yeşilyaprak, 1993; Stone, Otten, Soenens, Engels ve Janssens, 2015). Ebeveynlerin bu yaklaşımının çocuklar üzerinde ilerleyen zamanlarda etkisine bakıldığında, otoriter ebeveynlik tutumu ve buna ek ihmalkâr ebeveynlik tutumu içinde yetişen çocuklarda davranışsal ve duygusal problemlerin ortaya çıktığı, saldırgan ve öfkeli davranışların görüldüğü ve suça yönelme ihtimallerinin yüksek düzeyde olduğu ifade edilmektedir (Spaccarelli vd., 1995; Bergman ve Walker, 1997; Lipsey ve Derzon, 1998; Chipman, Olsen ve Klein, 2000; Ersen, İnem, Havle, Yener, Karamustafalıoğlu ve İpekçioğlu, 2001; Jonson-Reid, 2004; Steinberg, Eisengart ve Cauffman, 2006; Hovee, Blokland, Dubas, Loeber, Gerris ve Van der Laan, 2008; Hovee, Dubas, Gerris, Van der Laan ve Smeenk, 2011).

2.2.3 İzin Verici Ebeveynlik Tutumu

İzin verici ebeveynlik tutumuna sahip ebeveynler ise çocuklarına aşırı derecede özgürlük vermenin yanı sıra onları kontrol etmez ve kimi zaman ihmale uzanan bir hoşgörü ile karşılık verirler (Baumrind, 1966). Bu tutumda ebeveynler çocuklarına karşı duyarlı olsa da talepkâr olmamakla birlikte kurallar yoktur ya da çok azdır

(Aksoy ve Kılıç, 2019). Bu ebeveynlik biçimi daha çok çocuk merkezli olmakla birlikte çocuğun ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda çerçevelenmekte ve herhangi bir sınır konulmamaktadır; bu yaklaşıma sahip ailelerin çocukları ile ilişkisi iyi gözükse de sağlıklı bir iletişim, çerçeve ve sınır yoktur (Nazlıoğlu, 2019). Çocuğun davranışları hoşgörüyü karşılanır, aşırı derecede özgür bırakılır, sağlıklı bir sınır konulmaz ve davranışlarına yönelik bir dönüt verilmez (Demir ve Şendil, 2008). Bir zaman sonra çocuklar isteklerine ulaşmak amacıyla saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir, bu tutuma sahip ebeveynler ise tolerans aralığından çıktıklarında olağan dışında sert bir reaksiyonda bulunabilirler. Böylece çocuk için ebeveynin yaklaşımı tutarsız bir hal alır, bir sonraki davranış tahmin edilemez bir noktaya evrilir ve sonuç olarak çocuklar davranışlarını nasıl yönlendireceğini bilemez bir hale gelebilmektedir (Nazlıoğlu, 2019). Tutarsız yaklaşımlar sonucu ne yapacağını ya da kendinden ne beklediğini bilemeyen çocuklar ilerleyen zamanlarda kurallar ve sınırlar ile problem yaşayabilmektedir (Ekşi, 1980). Tüm bunlar ele alındığında yapılan araştırmalara göre izin verici ebeveynlik tutumuyla yetişen çocukların kaygı düzeyi ve hassasiyeti daha yüksek bulunmuştur (Timpano, Carbonella, Keough, Abramowitz ve Schmidt, 2015).

2.2.4 Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumu

Aşırı koruyucu ebeveynlik tutumuna sahip ebeveynler çocuklarının tek başlarına yetemeyeceğini düşünerek sürekli koruma dürtüsü içindedir, böylece aşırı kontrol ve müdahale ortaya çıkmakla birlikte çocuklarına sorumluluk vermediği görülmektedir (Demir ve Şendil, 2008). Bu tutuma sahip ebeveynler çocuklarını kendilerinden ayrı bir birey olarak göremezler ve onlara bağımsızlıklarını kazanmaları için alan yaratmazlar (Arı, Çağdaş ve Şahin, 2002). Bu tutumda çocuklar aşırı kontrole maruz kalıp gereğinden fazla korunmaktadır (Aktaş Özkafacı, 2012).

Diğer bir yandan aşırı koruyucu ebeveynlik tutumuna sahip ebeveynler daima çocuklarının yanında olup problemleri ve zorlukları onlar için çözmek ve kolaylaştırmak istemekle birlikte çocukları tek başlarına kaldıklarında onlara zarar geleceğini ve bakımsız kalacağını düşünmektedirler (Muris ve ark., 2000). Bazı toplumlarda ise aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun iyi ebeveynlik olarak algılanıp ebeveynlerin kollayan ve müdahale eden rolleriyle övüldüğü görülmektedir (Alabay, 2017).

Aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu ile yetişen çocukların akranlarına oranla öz güveni düşük, içe kapanık, sosyal ilişkiler ve beceriler konusunda daha zayıf olduğu görülmektedir (Kuzgun, 1991). Ek olarak, bu tutum içinde yetişen çocuklar kendi başlarına karar veremez, her adımda sorma ve danışma ihtiyacı hissederler ve girişimcilikleri yoktur (Aktaş Özkafacı, 2012).

İhtiyaçlarını ve dileklerini ifade etmek ve elde etmek için ağlarlar, ilerleyen zamanlarda ise hiçbir şeyden memnun olmaz ya da inatçı olmaya doğru eğilim gösterebilirler (Navaro, 1989). Yine bu tutumla yetişen çocuklarda ebeveynle aşırı bağımlı olma hali, güvensizlik, duyguları yönetmede yetersizlik, istenmeyen davranışlar, karar vermede zorlanma, sorumluluk almakta zorlanma gibi davranışlar sık sık ön planda yer almaktadır (Yılmaz, 2001).

Bunun yanı sıra koşulsuz sevgi ve kabulün yanı sıra karşılaştıkları herhangi bir problemde ebeveynleri tarafından aşırı koruyucu müdahalelere maruz kalmayan çocukların stresli durumlarda davranışlarını ve duygularını yönetebilme ve zorlayıcı durumlarda problem çözme becerilerinin aktif olduğu görülmektedir (Maccoby ve Martin, 1983).

Kontrol sağlama ve sınır koyma noktasında ebeveynler hoşgörülü davranma ile boş verme davranışı arasındaki ayrımı yakalayamamaktadır, ebeveynlerin çocukların sahip olduğu hakların sağlıklı çerçevesi konusunda -nerede başlayacak ve nerede bitecek- net bir bilgi bulunmamaktadır (Yavuzer, 1997).

Literatüre bakıldığında ebeveyn tutumlarının çocukların psikososyal sağlıkları ve çeşitli davranışları üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğu bilinmektedir (Baumrind, 1966; Hurlock, 1978; Dworetzky, 1981; Maccoby ve Martin, 1983). Dolayısıyla gelecek bölümlerde ebeveyn tutumuyla yakın ilişkide olup bu araştırma kapsamında odaklanılacak olan çocuk davranışlarından kızgınlık-saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışlarına yer verilecektir.

2.3 Çocukların Kızgınlık/Saldırganlık, Sosyal Yetkinlik ve Kaygı Davranışları

Çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışlarını genel çerçevede ele aldığımızda; sosyal yetkinlik ve davranışlar, kişinin sosyal çevre içinde bulunduğu durumlarda gösterdiği sosyal performans ve sosyal beceriler olarak belirtilmektedir (Hops, 1983). Kızgınlık, saldırganlık, öfke patlamaları, dürtüsellik, karşı gelme gibi belirtiler okul öncesi bazı çocuklarda dışsallaştırma sorunu başlığı

altında ortaya çıkarken bazılarında ise içe kapanıklık, endişe, ürkeklik gibi belirtiler içselleştirme sorunu başlığı altında ortaya çıkmaktadır (Keenan ve Wakschlag 2004, Spence ve ark. 2001). Bu tür duyguları içinde bulunduğu ortamı sağlıklı bir şekilde düzenlemekte problem yaşayan çocuklar eğer destekleyici bir ortam da yoksa zaman içerisinde yüksek düzeyde davranış bozukluğu riski altında olmaktadır (Campbell 2002). Araştırmalara göre sosyal becerileri yüksek olan çocuklar sosyal becerisi yüksek olmayan akranlarına nazaran başarı düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Palut, 2005). Sosyal becerileri yeterince gelişmemiş çocuklarda sosyal, psikolojik ve davranışsal olarak ilerleyen yaşlarda okul başarısında düşüklük, saldırganlık, suça yönelim, patolojik problemler, kısa-uzun vadeli çok fazla davranış problemi ortaya çıkmaktadır (Stanley, 2009).

Tüm bunların temelinde, çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışlarında merkezde olan en önemli faktörün ebeveynlerin tutumları ve çocuklara yaklaşımları olduğu görülmektedir. Çocukların duygularına olumsuz reaksiyon veren ebeveynler, bu davranışlarıyla çocuklarda saldırganlık, kızgınlık (dışsallaştırma) ve kaygı, korku, mutsuzluk (içselleştirme) problemleri ortaya çıkarırken çocukların duygularını görmezden gelen, değersizleştiren ve küçümseyen ebeveynler, çocukların sosyal yetkinlik düzeylerinde düşüş meydana getirmektedir (Hastings ve De, 2008).

2.3.1 Kızgınlık/Saldırganlık

Saldırganlık bir diğer kişiye sözel ya da fiziksel zarar verme girişimiyle ve engellenme duygusuyla eyleme dökülen davranış olarak ifade edilmektedir (Aral ve Baran, 2011). Engellenme duygusuyla ortaya çıkan saldırgan davranışlardan birkaçı bu durumu ortadan kaldırmayı sağlarken, birkaçı ise var olan durumun daha da kötü olmasına sebep olmaktadır (Arkonaç, 1993; Cüceloğlu, 1993). Kızgınlık ve saldırganlık gibi davranışlarda öğrenme geçmiş deneyimlerden, gözlem ve taklit etme, rol model alma yoluyla gerçekleşmektedir (Webb, 1984; Ülgen ve Fidan, 1991; Arkonaç, 1993; Aydoğmuş, 1993; Hildebrand, 1994; Öz, 1997); ebeveyn, görsel/sosyal medya ve çevredeki saldırgan davranışa sahip akranlar da önemli bir noktada yer almaktadır (Köknel, 1982; Morgan 1980). Rol model alınan bu çerçevede ebeveyn tutumu ilk planda yer almaktadır; çocuğun davranışlarını engelleme, eleştirme, alay etme, korkutma, cezalandırma, ilgi/bakım ve gereksinimlerini

karşılamamak, ebeveynlerin çocuk gelişiminde fikir birliğinde olmayıp tutarsız yaklaşımlar sergilemesi gibi başlıca sebepler saldırganlık ve kızgınlığa sebep olmaktadır (Aral ve Baran, 2011).

Çocuğun güven duygusu gelişmeye devam ettikçe duygularını ve tepkilerini yönetmeyi ve beklemeyi öğrenmektedir, çocuğun sahip olduğu güven saldırgan davranışı önlemektedir; buna zıt olarak, güven duygusu gelişmemiş çocuk çevreye güvenmediği için ona yönelik iyi bir yaklaşım/davranış olacağını beklemez ve saldırır (Aral ve Baran, 2011). Çocuğun içinde bulunduğu ortamın güvenli, uyumlu, sevgi dolu olması ve bu ortamda büyümesi önemli bir noktada yer almaktadır (Acun ve Erten, 1992; Yörükoğlu, 1992). Bununla birlikte duyguları görülen, değer gören, olumlu ve cesaretlendirici yaklaşımlar içinde yetişen çocuklar olumlu sosyal davranışlar geliştirirken sosyal yetkinlik becerilerinin ve sosyal ilişkilerinin gelişmiş olduğu düşünülmektedir (Denham ve Kochanoff, 2002). Bunun tersi olarak ebeveynleri tarafından duyguları kabul edilmeyen, görmezden gelinen çocukların duygu düzenleme becerileri bakımından zayıf olmakla birlikte saldırgan davranış sergiledikleri görülmektedir (Ramsden ve Hubbard, 2002).

2.3.2 Sosyal Yetkinlik

Sosyal yetkinlik, kişinin içinde bulunduğu çevrede uyumlu davranışlar geliştirerek kişilerarası sürdürülebilir ve pozitif ilişkiler kurmasına destek sağlayan davranış, duygu ve beceriler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Taborsky ve Oliveira, 2012). Kişilerin sosyal yetkinlikleri; onların sosyal ilişkilerinde düşünce, davranış ve duygularını ifade ediş biçiminin belirleyicisidir (Bandura, 1986). Öyle ki sosyal yetkinlik düzeyinin çocukların sosyal ilişkilerinde önemli bir faktör olduğu göz önündedir (İlhan, 2017). Foster ve Ritchey (1979) sosyal yetkinliği kişinin sosyal hedeflerini başarılı bir şekilde ortaya koyabilme becerisi olarak ifade etmektedir. Bunu destekler nitelikte; sosyal yetkinlik düzeyi yüksek olan çocukların akran gruplarına kolaylıkla dahil oldukları, akademik başarılarının yüksek oldukları görülmektedir (İlhan, 2017; Parker ve Asher, 1993). Bunun tersi olarak; sosyal yetkinlik düzeyi yüksek olmayan çocuklarda ise sosyal ve duygusal uyum problemleri görülme olasılığı daha fazladır (İlhan, 2017).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi çerçevesinde baktığımızda ise, çocuğun öğrenmeye ve becerilerine dair deneyimlerinin ilk adımlarını attığı aile ilişkileri sosyal yetkinliğin

gelişmesinde önemli bir noktada yer almaktadır (Özdemir, Vatandaş ve Torlak, 2009). Erken çocukluk döneminde ebeveyn-çocuk ilişkisinin sağlıklı olmadığı, birlikte keyifli zaman geçirilmediği, çocuğun fikirlerinin görmezden gelinip dikkate alınmadığı yaklaşımlarda çocuğun içe kapanık olmakla birlikte iletişim kurabilme ve sürdürebilme, arkadaş edinebilme noktalarında sosyal yetkinlik düzeyinin düşük olduğu görülmektedir (Yavuz, 1991).

Aile ilişkilerinin yanı sıra sosyal yetkinlik düzeyinde ön planda olan bir diğer etken ise akran ilişkileri olarak kendini göstermektedir; öyle ki akran ilişkileri çocuğun kimliğinin oluşmasına, sosyal becerilerin gelişmesine, başa çıkma becerilerinin oluşmasına ve güven ilişkisinin gelişebilmesine destek olarak duygusal, bilişsel ve sosyal anlamda becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Baş ve Siyez, 2011; İlhan, 2017). Akran ilişkilerinin sosyal yetkinlik becerisinde bu denli önemli olmasında akran ilişkilerinde çocuğun güç ve konum bakımından eşit olup herhangi bir otorite figürünün olmaması ve içten, konforlu bir ilişki kurması etkilidir (İlhan, 2017). Hiyerarşi açısından eşit ve dengeli olan bu konum, çocukların birbirleriyle daha kolay bir anlayış içinde olmasını sağlarken problemlere yönelik başa çıkma ve problem çözme becerilerini de geliştirmektedir (Eroğlu, 2016).

2.3.3 Kaygı

Kaygı, Türk Dilim Kurumu tarafından endişe duyulan, üzüntü meydana getiren düşüncelerle birlikte meydana gelen bilinen herhangi bir sebebe dayandırılmayan gerginlik hissi olarak belirtilmiştir. Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (2013) kaygının belirtilerini devamlı tetikte ve sinirli olma hali, kaslarda meydana gelen gerginlik ve endişeli hal olarak belirtmiştir. Kaygı nefeste ve kalp atışında hızlanma, kas gerginliği olmak üzere fizyolojik tepkiler gösterirken bu semptomlara ortak olan korku ile karıştırılabilmektedir (Cüceloğlu, 2012). Ancak korkunun ana sebebi bilinip bilinçli bir çerçevede ele alanılabilirken kaygının sebebi bilinmemektedir (Dağ, 1999).

Bu durumun birey/çocuk bazında etkisine baktığımızda ise; kaygılı ve korkak yapıya sahip olan kişilerin yetkinlik düzeyinin daha düşük olduğu görülmektedir (Bandura, 1997). Buna ek olarak kaygı seviyesi yüksek olan kişiler/çocuklar fizyolojik olarak devamlı yorgun olma hali, gerginlik hissi, sebebi bilinmeyen ağrılar yaşayarak odaklanma problemi çeker ve herhangi bir zorlukta yüksek performans

sergileyemezler (Bandura, 1997). Duygusal açıdan ise duyguları görülmeyen, ihmal edilen çocuklar yüksek düzeyde mutsuzluk, kaygı ve korku duyguları yaşamaktadır (Denham, Bassett ve Wyatt, 2007).

Erikson'un (1950) girişimciliğe karşı suçluluk duygusunu temel aldığı 36-72 ay arasında çocuklar sosyal olarak daha hızlı ve aktif bir iletişim kurmaya başlamakla birlikte iletişimde olduğu kişilerle problemler gündeme gelmektedir. Bu süreçte ebeveynin problem çözme noktasında rehber olduğu bir noktada çocuklar ebeveynin sağladığı yol göstericilik ile güvenli bir çerçeveden sosyal becerilerini geliştirmeye başlamaktadır (Yahşi ve Bayraktar, 2016). Çocuk dış dünyayı tanımaya başladıkça tehdit algısı meydana gelmekte ancak zamanla azalmaktadır, ebeveynlerin çocuğu algıladığı tehdit hissinden koruyor ve güvenli bir çerçeve sağlıyor olması çocukların kaygı düzeyini azaltmaktadır (Küçüködük, 2015).

Kaygı; içinde bulunulan çevre, ebeveynlik tutumu, aile yapısı ile çevrelenmektedir (Nazlıoğlu, 2019). Yapılan araştırmalara göre çocukların yapabileceği herhangi bir şeyi onların yerine korumacı davranarak ebeveynin yaptığı aşırı koruyucu ebeveynler ile çocuklarla ilgilenmeyen, ihtiyaçlarını giderme eğiliminde olmayan sağlıklı sınırlar ve kontrolü sağlamayan ebeveynler ile büyüyen çocuklarda ilerleyen zamanlarda kaygı ve depresyon düzeylerinde artış görülmektedir (Nazlıoğlu, 2019). Buna ek olarak; çocuklarına bağımsızlık için alan tanımayan, müdahaleci ve aşırı koruyucu ebeveynlerin çocukları düşük öz güven sahibi, içe dönük, kaygılı ve ebeveyne aşırı bağımlı olarak gelişmektedir (Kuzgun, 1991; Yılmaz, 2001; Aktaş Özkafacı, 2012).

Kaygının birçok şekli olmakla birlikte özellikle son dönemde psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve sağlık alanında pandemiye bağlı olarak çeşitli kaygı davranışlarının kendini gösterdiği görülmektedir (Çölgeçen ve Çölgeçen, 2020; Gosh ve ark., 2020; Memiş Doğan ve Düzel, 2020). Gelecek bölümde pandemi döneminde özellikle ebeveynlerde sıklıkla karşılaşılan Covid-19 korkusuna ve bu korkunun çocuklardaki etkileri anlatılacaktır.

2.4 Covid-19 Korkusu

Bulaşıcı hastalıklar kapsamında ortaya çıkan küresel zorluklardan biri olan Covid-19, 2-14 gün içinde ateş, yorgunluk, kuru öksürük, nefes darlığı ve kas ağrısı ile kendini göstermektedir (Wang ve ark., 2020). Bulaşıcı hastalıkların diğer

durumlara nazaran tipik özelliklerinden biri de korkudur, öyle ki yayılma hızı ve yoluyla (hızlı ve görünmez bir şekilde) olduğu kadar hastalık ve ölüm oranıyla da doğrudan ilgilidir (Ahorsu ve ark., 2020). Lin (2020), pandemi döneminde Covid-19 olmuş bireylerle temasa geçme korkusunun olduğunu raporlamıştır. Bu durum ayrıca damgalanma, ayrımcılık ve kayıp gibi diğer psikososyal zorluklara da yol açmaktadır (Pappas ve ark., 2009). Öyle ki Covid-19'un ortaya çıkışı (Guan ve ark., 2020; Huang ve ark., 2020) ve pandemi süreci dünya çapında bazı durumlarda damgalanmaya yol açan korkuları şiddetlendirdi (Centers for Disease Control and Prevention 2020a, b; Lin 2020).

Temelinde, yapılan araştırmalara göre Covid-19 virüsü yarattığı belirsizlikle birlikte kişilerde korkuya sebep olmakta ve bu korku ise kişilerde çaresiz hissetme, belirsizliğe karşı tahammülsüz olma, depresyon, kaygı ve stres olmak üzere başlıca olumsuz duygulara yol açmaktadır, tüm bu semptomların ise Covid-19 korkusu ile pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir (Artan, Meydan ve Irmak, 2021). Bu süreçte Covid-19 virüsüne yakalanma ihtimali kişide kaygı, depresif belirtiler, etiketlenme/damgalanma, fiziksel zorluklar, virüsü başkalarına bulaştırmaktan korkma, virüse yönelik algılanan ciddiyet ve korkuyu ortaya çıkarmaktadır (Karaköse Çelik, 2020). Covid-19'a yakalanmanın yarattığı korku ve ciddiyet kişinin bağışıklığının güçlü olmasına ya da herhangi bir kronik rahatsızlığa sahip olmasına göre değişmektedir; kronik rahatsızlığa sahip olan bireylerde Covid-19'a yönelik korku düzeyi daha yüksek bulunmaktadır (Karaköse Çelik, 2020). Virüse yakalanma durumunda başkalarını enfekte etme korkusu kimi zaman kişinin virüsü nasıl atlattığı ya da atlatacağının önüne geçmekte ve temasta oldukları çocuklar ve yaşlılara yönelik kaygı ve korkuları ön plana çıkmaktadır (Karaköse Çelik, 2020). Kişilerin tanı almış yakınlarına yönelik yaklaşımlarında ise kaygı, üzüntü, kadercilik, Covid-19'a yakalanan kişilerin gittikçe daha yakın çembere gelmesi ve korku görülmektedir, korku boyutunda kaybetme ve ölüm korkuları ortaya çıkmaktadır (Karaköse Çelik, 2020). Bu süreçte korkuyu besleyen diğer bir kaynak ise medya olarak öne çıkmaktadır; öyle ki güven vermeyen, kişilerin kaygı düzeyini daha çok arttıran, pandemi sürecinin sadece olumsuz etkilerini ve ağır tablolarını göz önüne seren medya bireylerin Covid-19'a yönelik kaygı ve korku düzeylerini de arttırmaktadır.

Covid-19 sürecinde her yaştan birey etkilenmiş olsa da, tek başlarına kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan, gelişim sürecini tamamlamayan ve herhangi bir psikolojik probleme/problemlere daha açık olan çocuklar sürecin olumsuz etkisine

daha açık bir noktada bulunmuşlardır; öyle ki uzaktan eğitime geçiş süreci, sokağa çıkma sınırlılıkları ve akran iletişimin sekteye uğraması sebebiyle pandemiden en çok etkilenen yaş grubu olduğu görülmektedir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020).

Bu süreci yönetmeye yönelik kişilerin sosyal destek, duygu-problem-değerlendirme odaklı başa çıkma becerileri kullandıkları görülmektedir (Karaköse Çelik, 2020). Buna ek olarak, süreçte Covid-19'a yakalanan kişilerin artmasının yanı sıra iyileşme oranlarının da artmasıyla, pandemi sürecinde virüsün yarattığı korku ve kaygı halinin tanı almamış kişilerde azalış gösterdiği ortaya konulmuştur (Karaköse Çelik, 2020).

2.5 Literatürdeki İlgili Araştırmalar

Bu bölümde değişkenler arası ilişkilere odaklanılarak her bir değişken arasındaki ilişkinin literatür çalışmalarında nasıl incelendiğine yer verilecektir. Başlangıçta araştırma kapsamında yer alan erken çocukluk dönemine dair literatür verileri ele alınmıştır.

Erken çocukluk dönemine yönelik literatürdeki çalışmalara bakıldığında, Erikson'un (1968) Psikososyal Gelişim Kuramına göre bu dönem içerisinde çocukların çevresini algılama ve yaklaşımlarını biçimlendirme noktasında rol model alma davranışını geliştirmekle birlikte sosyal ilişkilerinin de geliştiği dönem olarak tanımlandığı görülmektedir. Ebeveyn tutumlarının çocukların dünyayı algılayış ve duygularını, davranışlarını, sosyal becerilerini şekillendirme noktasında ebeveyn tutumlarının büyük bir önem arz ettiği bir dönem olan bu dönemde çocukların kendilerini ve davranışlarını şekillendirmesinde çocuğun tanık olduğu davranışlar da etkilidir (Yenidede, 2018).

Piaget'in (1929) bilişsel gelişim kuramına göre erken çocukluk dönemindeki çocuklar soyut düşünebilme yetisi kazanmamış olmamakla birlikte pandemi sürecindeki risk, önlem, zorluk ve gelişmeleri kavramakta zorluk çekebilme ve yararlı olmayan düşünce biçimleri geliştirebilmektedir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020). Erken çocukluk dönemi içinde çocukların benmerkezci bakış açısı ise (Santrock, 1997) çevrelerinde birçok yönden meydana gelen olayların gelişmelerin sebebinin kendisi olarak görmeye eğilimlidir, bu durum da zorlayıcı olayların çocukların düşünce biçimlerini etkilemesini ve daha savunmasız bir duruma getirmesini desteklemektedir.

Ebeveyn çocuk ilişkisini temel alan bir diğer araştırmaya göre ise erken çocukluk dönemindeki çocuklar bilişsel gelişim kapasiteleri sebebiyle zorlu yaşam olaylarını tek başlarına anlamlandıramayacak ve çevresinde güvenilir aile bireylerini model olarak bu sürece uyum sağlamaya çalışacaklardır (Pearlman, Schwalbe ve Cloitre, 2010).

Bir sonraki adımda araştırmanın yordayıcı değişkeni olan annelerin Covid-19 korkusu ile yordanan değişkeni olan çocukların kızgınlık/saldırđanlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları arasındaki ilişkiye dair literatür verilerine odaklanılacaktır.

Pandemi sürecinde Covid-19'a dair yapılan araştırmalara bakıldığında, Florek, Debski, Magdalena, Gorczyca ve Pudlo (2021) 538 yetişkin ile yaptığı araştırma sonucunda Covid-19 sürecinde kaygı ve saldırđanlıęın şiddetinde bir artış olduğunu belirtmekle birlikte artan kaygı yoğunluğunun saldırđanlıęın şiddetini de artırdığını raporlamıştır.

Pandemi sürecinin sebep olduğu bu kaygı yoğunluğunu ebeveyn ocuk ilişkileri perspektifinden ele alan literatürdeki araştırmalara baktığımızda; Kurt (2021) 316 anne ile yaptığı araştırma sonucunda annelerin Covid-19 korkusu ile anne-ocuk ilişkisinde negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre annelerin Covid-19 korkusunun yüksek olması, çocuklarıyla olan ilişkisini olumsuz olarak etkilediği görülmektedir.

elik ve ak (2021) pandemi sürecinde ebeveynlerin tükenmişlikleri, virüsün sebep olduğu zorlanmalar ile sahip oldukları kaygıların çocuklarda agresyon, öfke ve saldırđan davranışlara sebep olduğunu önem sürmüştür.

Jiao ve ark. (2020) yaptığı araştırmaya göre ise pandemi sürecinin ebeveynlerde oluşturmuş olduğu kaygı ve stresin ebeveyn-ocuk ilişkisini olumsuz olarak etkilediğini ve çocuklarda öfke, dikkat dağınlıklığı, ebeveyne yapışma, kaygı davranışlarını artırdığı gözükmektedir.

Tüm bunlar doğrultusunda yordayıcı değişken olan annelerin Covid-19 kaygısı ile yordanan değişken olan çocukların davranışları üzerine literatürde yapılan çalışmalara baktığımızda literatürdeki çalışmaların bu iki değişken arasındaki ilişkiyi desteklediği görülmektedir. Bununla birlikte, annenin Covid-19 korkusunun, annenin ebeveynlik tutumuna yönelik etkisine bakıldığında literatürde bunu destekleyen çalışmalara rastlanmaktadır.

Bu adımda araştırmanın yordayıcı değişkeni olan annelerin Covid-19 korkusunun aracı değişken olan annelerin ebeveynlik tutumu üzerindeki etkisine dair literatür çalışmaları gözden geçirilmiştir.

Kay ve Sağlam'ın (2021) ebeveynlerle yaptığı nitel araştırma sonucunda pandemi sürecinin getirmiş olduğu kaygının ebeveynlik tutumlarında değişim meydana getirdiğini, bu değişimin ebeveynlik tutumlarını daha koruyucu bir noktaya getirdiği görülmüştür. Bazı ailelerde pandemi ve karantina sürecinin kısmen olumlu etkileri olsa da genel olarak sürekli ev içinde olup beraber geçirilen zamanın artmasının, virüse yönelik korku ve kaygının ebeveynlerin hassasiyetini artırdığı görülmüştür. Çocukların arkadaş ve okul ortamlarına erişiminin azalmasıyla alternatif olarak ev ve aile seçeneklerinin olması ebeveynlerin bir kısmını daha izin verici bir tutuma yönettiren büyük bir kısmı ise aşırı koruyucu tutuma yönlendirmiştir.

Buna ek olarak ebeveyn çocuk ilişkisini pandemi sürecinin getirmiş olduğu kaygı kapsamında ele alan diğer araştırmalarda ise Covid-19 korkusunun ebeveynlerde oluşturmuş olduğu kaygının ebeveynlik tutumlarını ve çocukları ile olan ilişkilerini olumsuz etkilediği görülmüştür (Usta ve Gökcan, 2020; Döğer ve Kılınç, 2021; Uzun, Karaca ve Metin, 2021).

Son olarak bir sonraki adımda ise araştırmanın aracı değişkeni olan annelerin ebeveynlik tutumunun yordanan değişken olan çocukların davranışları üzerindeki etkisine dair literatür çalışmaları gözden geçirilmiştir.

Literatür kapsamında ebeveynlik tutumlarının çocukların davranışlarına olan etkisini inceleyen araştırmalara baktığımızda anlamlı sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Colder, Lochman ve Wells'in (1996) yaptığı araştırmaya göre düşük ebeveyn ilgisine ve sert disipline maruz kalan kaygılı çocukların saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu; sert disipline ya da ebeveynlerin aşırı ilgisine maruz kalan çocukların depresif semptomlarının yüksek düzeyde olduğunu belirtilmiştir.

Bunun yanı sıra, ebeveyn çocuk arasındaki ilişki çocukların duygu düzenleme becerilerinde oldukça öneme sahiptir (Darling ve Steinberg, 1993). Olumlu ebeveyn tutumlarına (sıcak, destekleyici) sahip ebeveynlerin olumsuz ebeveyn tutumlarına (aşırı kontrollü, otoriter) sahip ebeveynlere göre çocuklarına dikkati toplama, duygularını kontrol etme ve odaklanma gibi becerilerde daha yüksek düzeyde destek oldukları belirtilmektedir (Eisenberg ve ark. 2005; Kochanska, Murray ve Harlan, 2000). Bu noktada demokratik ebeveynlik tutumu, güvenli bağlanma, ebeveyn çocuk arasındaki koşulsuz kabul, girişimcilik ve özerkliğin desteklenmesi koruyucu faktörler içinde bulunmaktadır (Masten, Cicchetti, 2012; Buchanan, 2014; Şahan-Aktan ve Önder, 2018; Torgerson, Love, Vennum, 2018; Yoldaş ve Demircioğlu, 2019).

Covid-19 sürecinde çocuklar ebeveynlerinden destek almakla birlikte, ebeveynlerinin onları rahatlatmalarını beklemektedir (UNICEF, 2020b). Ebeveynlerin yeterli ve işlevsel bir şekilde stresli durumları ele alabiliyor olması çocuklar için koruyucu faktörler içinde bulunmaktadır (Yoldaş ve Demircioğlu, 2019).

Ebeveynlik tutumları ve sosyal beceriler arasındaki ilişkiye bakıldığında ise demokratik ebeveynlik tutumuna sahip olan ebeveynlerin çocuklarının sosyal beceri düzeyi diğer çocuklara nazaran daha yüksek bulunmuştur (Aktaş Özkafacı, 2012). Bununla birlikte, Wang ve Zhang'ın (2012) yapmış olduğu araştırmaya göre otoriter ve izin verici ebeveynlik tutumuna sahip ebeveynler ile çocuklarının kaygı düzeyleri arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Whaley, Pinto ve Sigman'ın (1999) yaptığı araştırmaya göre annelerin kaygı düzeylerinin çocuklarına olan etkisi araştırılmış olup kaygılı annelerin çocuklarına gösterdiği sıcaklık ve ilişkideki pozitif yaklaşımın düşük olduğu görülmüştür; öyle ki kaygılı annelerin çocuklarına sağladığı özerklik daha az olmakla birlikte, çocuklarına yönelik yıkıcı ve eleştirel davranış paternlerine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

İyi ve Çoban'ın (2019) 36-72 aylık 240 çocuk ve ebeveynleri ile ebeveynlerin duygu sosyalleştirmeleri ve çocukların davranış problemleri arasındaki ilişki üzerine yaptığı araştırmada annelerin duygu sosyalleştirmeleri ile çocukların kaygı-içe dönüklük düzeylerinde pozitif yönde ilişki bulunmuştur.

Annelerin çocuklarına yönelik sağlıklı sınırlar ve kontrolün olmadığı davranışlarında ise çocuklarda kızgınlık/saldırganlık davranışlarını arttırmaktadır ve böylece annelerin bu yönde davranışları arttıkça çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık problemleri de artış göstermektedir (İyi ve Çoban, 2019). Anneler çocuklarda oluşan bu öfke duygusunda sağlıklı bir yaklaşım sergilemediklerinde ise çocuklar öfke duygusuyla baş etmeyi öğrenmemektedir (Denham, Renwick ve Holt, 1991).

Literatürde annelerin Covid-19 korkusu, ebeveynlik tutumları ve çocukların davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiş ancak aracılık üzerinden ele alınmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma kapsamında annelerin Covid-19 korkusunun çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerindeki etkisinde annenin ebeveynlik tutumunun aracı etkisine bakılacaktır.

BÖLÜM 3

3. AMAÇ VE HİPOTEZLER

3.1 Amaç

Literatür çalışmalarına baktığımızda son dönemlerde Covid-19 pandemi süreciyle birlikte Covid-19 korkusunun ruh sağlığına etkisi ile ilgili birçok çalışma olduğu görülmektedir (Ghosh, Dubey, Chatterjee ve Dubey, 2020; Frankel, Kuno ve Sampige, 2021; Wang ve ark., 2021). Erken çocukluk döneminde ebeveyn ilişkileri ve Covid-19 korkusunun çocuklar üzerindeki etkisine odaklanan çalışmalar da söz konusu literatür çalışmaları arasında yer almaktadır (Ghosh, Dubey, Chatterjee ve Dubey, 2020). Örneğin; annenin Covid-19 korkusunun çocuklardaki kaygı düzeyi üzerindeki etkilerini gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Frankel, Kuno ve Sampige, 2021). Benzer şekilde çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerinde annenin Covid-19 korkusunun etkili olduğunu gösteren araştırmalara da rastlanmaktadır (Ghosh, Dubey, Chatterjee ve Dubey, 2020). Diğer yandan annenin Covid-19 korkusunun annenin ebeveynlik tutumlarına da etki edeceği düşünülmektedir, çünkü literatürde anne kaygısının annenin ebeveynlik tutumuna olumsuz etkileri olduğunu gösteren onlarca çalışma vardır (Nazlıoğlu, 2019; Çıkrıkçı, 2020). Fakat Covid-19 döneminde, Covid-19 korkusunun annenin ebeveynlik tutumuna ne derece etkileyeceğini araştıran çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir, dolayısıyla bu çalışma literatürdeki bu karanlığa bir ışık tutacaktır.

Literatür çalışmalarını bu çalışmanın amacı doğrultusunda incelediğimizde yukarıda da özetlediğimiz gibi annelerin Covid-19 korkusuyla çocukların davranışları arasındaki ilişkiyi, annelerin korku/kaygıları ile ebeveynlik tutumları arasındaki

ilişkiyi, annelerin ebeveynlik tutumu ile çocukların davranışları arasındaki ilişkiyi ayrı ayrı inceleyen araştırmalar olsa da bu ilişkileri aracılık hipotezleri üzerinden inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma iki bağlamda literatüre katkı sunacaktır. İlki, annenin Covid-19 korku/kaygısının çocuktaki kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışı üzerindeki etkisinde ebeveynlik tutumlarının aracı etkisini aracılık hipotezleri üzerinden inceleyerek literatüre ışık tutmaktır. İkinci katkısı ise kaygının ebeveynlik tutumu üzerindeki etkisini inceleyen onlarca çalışma olmasına rağmen Covid-19 korkusunun/kaygısının ebeveynlik tutumuna nasıl yansıdığını inceleyen ilk çalışmalardan biri olması özelliğiyle bu çalışmanın literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Böylece alanda Covid-19 sürecinde psikoterapi desteği veren terapistlerin ebeveyn ve çocukla çalışırken psikoterapi süreçlerini yapılandırma noktasında bu çalışmanın önemli katkılar sunması beklenmektedir.

3.2 Hipotezler

1-Annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerindeki etkisinde demokratik ebeveynlik tutumu anlamlı bir aracı etkiye sahiptir. Bu doğrultuda geliştirilen işlemsel hipotezler şu şekildedir.

A) Annenin Covid-19 korkusu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık ve kaygı davranışları üzerinde pozitif yönde, sosyal yetkinlik düzeyi üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

B) Annenin Covid-19 korkusu demokratik ebeveynlik tutumu üzerinde negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

C) Demokratik ebeveynlik tutumu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık ve kaygı davranışları üzerinde negatif yönde, sosyal yetkinlik düzeyleri üzerinde ise pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

D) Demokratik ebeveynlik tutumunun etkisi kontrol edildiğinde, annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık ve kaygı davranışları üzerindeki pozitif yöndeki etkisi ile sosyal yetkinlik düzeyi üzerindeki negatif yöndeki etkisi anlamlılığını kaybedecektir.

2-Annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerindeki etkisinde otoriter ebeveynlik tutumu anlamlı bir aracı etkiye sahiptir. Bu doğrultuda geliştirilen işlemsel hipotezler şu şekildedir.

A) Annenin Covid-19 korkusu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık ve kaygı davranışları üzerinde pozitif yönde, sosyal yetkinlik düzeyi üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

B) Annenin Covid-19 korkusu otoriter ebeveynlik tutumu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

C) Otoriter ebeveynlik tutumu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık ve kaygı davranışları üzerinde pozitif yönde, sosyal yetkinlik düzeyleri üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

D) Otoriter ebeveynlik tutumunun etkisi kontrol edildiğinde, annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık ve kaygı davranışları üzerindeki pozitif yöndeki etkisi ile sosyal yetkinlik düzeyi üzerindeki negatif yöndeki etkisi anlamlılığını kaybedecektir.

3-Annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerindeki etkisinde aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu anlamlı bir aracı etkiye sahiptir. Bu doğrultuda geliştirilen işlemsel hipotezler şu şekildedir.

A) Annenin Covid-19 korkusu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık ve kaygı davranışları üzerinde pozitif yönde, sosyal yetkinlik düzeyi üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

B) Annenin Covid-19 korkusu aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

C) Aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık ve kaygı davranışları üzerinde pozitif yönde, sosyal yetkinlik düzeyleri üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

D) Aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun etkisi kontrol edildiğinde, annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırgeanlık

ve kaygı davranışları üzerindeki pozitif yöndeki etkisi ile sosyal yetkinlik düzeyi üzerindeki negatif yöndeki etkisi anlamlılığını kaybedecektir.

4-Annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerindeki etkisinde izin verici ebeveynlik tutumu anlamlı bir aracı etkiye sahiptir. Bu doğrultuda geliştirilen işlemsel hipotezler şu şekildedir.

A) Annenin Covid-19 korkusu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık ve kaygı davranışları üzerinde pozitif yönde, sosyal yetkinlik düzeyi üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

B) Annenin Covid-19 korkusu izin verici ebeveynlik tutumu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

C) İzin verici ebeveynlik tutumu okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık ve kaygı davranışları üzerinde pozitif yönde, sosyal yetkinlik düzeyleri üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

D) İzin verici ebeveynlik tutumunun etkisi kontrol edildiğinde, annenin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/saldırganlık ve kaygı davranışları üzerindeki pozitif yöndeki etkisi ile sosyal yetkinlik düzeyi üzerindeki negatif yöndeki etkisi anlamlılığını kaybedecektir.

Bu çalışma kapsamında Covid-19 sürecinin ve bu süreç dolayısıyla gözlemlenen ruh sağlığı problemlerinin sosyodemografik değişkenlere göre nasıl bir eğilim içerisinde olacağını araştırmak amacıyla aşağıdaki araştırma sorularının cevapları da ayrıca çalışma kapsamında araştırılacaktır.

Araştırma Sorusu 1- Okul öncesi çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı düzeyleri çocukların yaşına, cinsiyetine, kardeş sayısına, sosyoekonomik düzeyine, okuduğu okul öncesi kurum türüne (devlet/özel), ebeveynlerin medeni durumuna, annenin çalışma durumu ve şekline, babanın çalışma durumu ve şekline, annenin öğretim düzeyine, babanın öğretim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 2- Annenin Covid-19 korkusu annenin yaşına, annenin öğretim düzeyine, babanın öğretim düzeyine, sosyoekonomik düzeyine, medeni durumuna, annenin çalışma durumu ve şekline, babanın çalışma durumu ve şekline göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 3- Annenin ebeveynlik tutumu annenin yaşına, annenin öğretim düzeyine, babanın öğretim düzeyine, sosyoekonomik durumuna, medeni durumuna, annenin çalışma durumu ve şekline göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

BÖLÜM 4

4. YÖNTEM

4.1 Örneklem

Araştırma örneklemini okul öncesi çocuk sahibi ve Covid-19 geçirmemiş 140 anneden oluşmaktadır. Çalışmaya katılım uygun örnekleme yöntemiyle olmuştur. Fakat literatürde uygun örnekleme yoluyla toplanılan örneklerde katılımcıların sosyodemografik açıdan eşitlenememesine yönelik eleştiriler bulunmaktadır, dolayısıyla bu araştırma kapsamında veri toplama sürecinde katılımcılar sosyodemografik özellikler açısından eşitlenmeye çalışılmıştır. Gönüllük esasına dayalı şekilde online ortamda anket ve ölçeklerin doldurulmasıyla araştırmaya katılım sağlanmıştır. Çalışmanın içleme kriteri, okul öncesi eğitime devam eden bir çocuğa sahip anne olmak ve daha önce Covid-19 geçirmemiş olmak, çünkü zaman içerisinde kaygı ve stres düzeyleri Covid-19 geçirmiş kişiler için azalırken, Covid-19 geçirmemiş kişiler için aynı kalmaktadır (Karaköse Çelik, 2020); dışlama kriterleri ise anne ya da çocukta herhangi bir nörolojik tanı/rahatsızlığa sahip olanlar, psikolojik/psikiyatrik destek alanlar ve Covid-19 geçirenler olarak belirlenmiştir.

4.1.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya 49-79 ay arasında çocuk sahibi 140 anne katılmıştır. Araştırma kapsamında cinsiyet dağılımında 68 kız çocuğu, 72 oğlan çocuğu yer almaktadır. Araştırmaya katılan toplam 175 kişiden 35 kişi araştırmanın içleme kriterlerine uymadığından dahil edilmemiştir. Katılımcılara aile bilgileri Tablo 4.1 ve 4.2'de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 4.1 Çocuklara Dair Katılımcı Bilgileri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kız	68	48,6
	Oğlan	72	51,4
Yaş	2	12	8,6
	3	20	14,3
	4	40	28,6
	5	59	42,1
	6	9	6,4
Okuduğu Okul	Devlet Okulu	46	32,9
	Özel Okul	94	67,1

Tablo 4.2 Ebeveynlere Dair Katılımcı Bilgileri

Değişkenler		n	%
Medeni Durum	Birlikte	132	94,3
	Bekar	8	5,7
Çocuk Sayısı	1	81	57,9
	2	50	35,7
	3	7	5,0
	4 ve üstü	2	1,4
Anne Öğretim Düzeyi	İlk-orta öğretim	29	20,7
	Üniversite mezunu	69	49,3
	Lisansüstü	42	30,0
Baba Öğretim Düzeyi	İlk-orta öğretim	27	19,3
	Üniversite mezunu	88	62,9
	Lisansüstü	25	17,9
Sosyoekonomik Düzey	Orta	92	65,7
	Yüksek	48	34,3
Çekirdek Ailede Covid-19 Tanı Alma Durumu	Evet	18	12,9
	Hayır	122	87,1
Çekirdek Ailede Covid-19 Yoğun Bakım Tedavi	Evet	2	1,4
	Hayır	138	98,6
Çekirdek Ailede Covid-19 Vefat Durumu	Evet	1	0,7
	Hayır	139	99,3
Covid-19 Aşı Durumu	Evet	128	91,4
	Hayır	12	8,6

4.2 Veri Toplama Araçları

4.2.1 Sosyodemografik Bilgi Formu

Sosyodemografik bilgi formu ebeveyn tarafından doldurulacak olup örneklem içindeki çocukların cinsiyeti, doğum tarihi, kardeş sayısı, okul öncesi kurum türü, anne/baba sağ olma durumu, ebeveynlerin yaşı, medeni durumu, öğretim düzeyi, çalışma durumu ve şekli, sosyoekonomik durumu ve çocukların/ebeveynlerin herhangi bir nörolojik/psikiyatrik tanıya sahip olup olmadığı gibi bilgilerin istendiği açık ve kapalı uçlu soruları içermektedir.

4.2.2 Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği (SYDD-30)

Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği, LaFreniere ve Dumas (1996) tarafından geliştirilen Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği temel alınarak Feyza Çorapçı, Nazan Aksan, Duygu Arslan-Yalçın, Bilge Yağmurlu (2010) tarafından Türk örneklemine uyarlanmıştır. Ölçek, 31-73 aylık çocukların davranış ve duygu düzenleme becerisini ebeveyn ya da öğretmen değerlendirmesi ile ölçmektedir. Kızgınlık-Saldırganlık (KS), Sosyal Yetkinlik (SY) ve Anksiyete/İçedönüklük (Aİ) alt boyutlarından oluşmaktadır. KS alt ölçeği için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .87, SY alt ölçeği için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .88, Aİ alt ölçeği için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .84 olarak belirtilmiştir. Alt boyutların madde-toplam korelasyon katsayısı .41 ve üzerinde olmakla birlikte yüksek düzeyde iç tutarlılık olduğu gözükmektedir. KS, SY ve Aİ alt boyutlarının testtekrar test güvenilirlik katsayısı Pearson korelasyon analizi sonucu anlamlı çıkmıştır. Ölçeğin geçerlilik çalışması için ise Bartlett Küresellik Testi sonucu ölçeğin faktör analizine uygunluğunu belirlenmiş ($p < .001$) ve temel bileşenler analizi ile faktör yapısı incelenmiştir. Analiz sonucu üç faktörün açıkladığı toplam varyans %48.3 olarak ortaya konulmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum indeksleri, ölçeğin üç faktörlü yapısı model olarak doğrulanarak yapısal geçerlilik desteklenmektedir. Türk örnekleminde ulaşılan yüksek iç tutarlılık değerlerinin ise özgün form (LaFreniere ve Dumas, 1996) ve ölçeğin diğer ülkelerdeki uyarlamaları ile (Bigras ve Dessen 2002; Butovskaya ve Demianovitsch 2002; LaFreniere ve ark. 2002) tutarlılık gösterdiği görülmüştür. Ek olarak, 3 ay aralıkla yapılan ölçümler arasında korelasyon değerleri tüm alt ölçekler için istatistiksel olarak anlamlı, Aİ alt

boyutu için orta derecede (.45), KS ve SY alt boyutları için yüksek derecede (.64-.71) güçlü bulunmuştur. Ölçek puanlaması alt boyutların maddelerine göre toplanmakla birlikte puan ne kadar yüksekse sözü edilen özellik için çocuğun yüksek seviyede olduğu belirtilmektedir.

Bu araştırma kapsamında elde edilen güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alpha değerleri kızgınlık/saldırganlık alt boyutunda .78, sosyal yetkinlik alt boyutunda .78, anksiyete/içe dönüklük alt boyutunda ise .67 bulunmuştur.

4.2.3 Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ)

Ebeveyn Tutum Ölçeği Evren Karabulut Demir ve Gül Şendil (2008) tarafından oluşturulmakla birlikte, 2-6 yaş arasındaki çocukların ebeveynlerinin çocuklarını yetiştirme sürecinde sergiledikleri ebeveynlik tutumlarını ölçmektedir. Ölçek; Demokratik, Otoriter, Aşırı Koruyucu ve İzin verici ebeveynlik tutumları olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. “Demokratik” alt boyutu için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .83, “Otoriter” alt boyutu için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .76, “Aşırı Koruyucu” alt boyutu için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .75, “İzin Verici” alt boyutu için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .74 olarak belirtilmektedir. Ölçeğin geçerliliğini sınamak için faktör analizi ve yapı geçerliği test edilmiştir. Faktör analizinin geçerliğini test eden Bartlett testi sonucu anlamlı ($p < .0001$) çıkmış ve faktör analizinin yapılmasının uygun olduğu gösterilmiştir. Temel Bileşenler Analizi sonucu elde edilen öz değeri 1’in üzerinde 18 faktör içinde öz değerler incelendiğinde faktör sayısının 4 ile sınırlandırılacağı uygun görülmüştür ve ortaya çıkan 4 faktörlü yeni yapının toplam varyansın % 33’ünü açıkladığı hesaplanmıştır. Yapı geçerliği için ise ETÖ ve AHÇYTÖ boyutları arasındaki -ev kadınlığı rolünü reddetme ve karı-koca geçimsizliği alt boyutları hariç ilişkiye bakılmış ve bu boyutların toplam puanla gösterdiği anlamlı ve yüksek düzeydeki ilişkiler genel bir yapıyı ölçebileceğinden ölçeğin geçerliliğini desteklediği görülmektedir. Ölçek 5-“Her zaman böyledir”, 1-“Hiçbir zaman böyle değildir” olmak üzere 5’li likert tipi puanlamadan oluşmaktadır. Yüksek puan o alt boyutun özelliklerini sergilediği anlamına gelmektedir.

Bu araştırma kapsamında elde edilen güvenilirlik analizi sonucunda ebeveynlik tutumları Cronbach alpha değerleri demokratik alt boyutunda .81, otoriter alt boyutunda .68, aşırı koruyucu alt boyutunda .78 ve izin verici alt boyutunda .77 olarak elde edilmiştir.

4.2.4 Covid-19 Korkusu Ölçeği

Covid-19 Korkusu Ölçeği Nefise Ladikli, Erdi Bahadır, Fatıma Nureşan Yumuşak, Hüdanur Akkuzu, Gülşen Karaman ve Zeynep Türkkın (2020) tarafından Ahorsu ve arkadaşlarının (2020) oluşturduğu Covid-19 Korku Ölçeğinin Türkçe adaptasyonu olarak oluşturulmuştur. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında alpha değeri .86 olmakla birlikte ölçeğin geçerlilik çalışmalarında yapı geçerliliği için açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi, madde ayırt ediciliği için bağımsız örnek t-testi, ölçüt bağımlı geçerlilik için ise korelasyon analizi kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucu ölçek maddelerinin faktör yükleri .70-.78 arasında değişmekle birlikte ortak varyans değerinin .40 altında olmaması düşük varyansa sahip madde olmadığını belirtmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre ise tek faktörlü yapının çalışma örneklemini için uygun olduğu ve standardize edilmiş faktör yüklerinin .61-.75 arasında olduğu görülmüştür. Ayıt edicilik analizinde katılımcıları toplam puanları en düşükten (%27'lik, 318 kişi) en yükseğe (%27'lik, 318 kişi) sıralanmış ve bu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Ölçüt bağımlı geçerlilikte ise Hastane Depresyon Ölçeği kaygı alt boyutu ile .48'lik, depresyon alt boyutu ile .40'lık korelasyon görülmekle birlikte Sağlık Bilişleri Anketi için tıbbi tanı olma durum formuyla .40'lık, tıbbi tanı olmama durum formu ile .40'lık korelasyon bulunmuştur. Türkçe-İngilizce formu arasındaki korelasyon katsayısı .87 olarak çıkmıştır. Ölçek maddeleri 0 (kesinlikle katılmıyorum)- 4 (kesinlikle katılıyorum) arasında tek puan olarak puanlanmakta ve ters madde bulunmamaktadır. Ölçekte alınan puan ne kadar yüksekse Covid-19 korkusu o kadar yüksek demektir.

Bu araştırmadan elde edilen güvenilirlik analizi sonucunda ise Cronbach alpha değeri .84 olarak bulunmuştur.

4.3 İşlem

Araştırmada nicel yaklaşımla kesitsel araştırma deseni kullanılmıştır. Kesitsel araştırma iki ve daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi tek seferde ölçümleyebilmektedir (Akçınar, 2020). Bu araştırma kapsamında annelerin Covid-19 korkusunun çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları arasındaki ilişkide ebeveynlik tutumlarının aracı rolünün analiz edilmiştir. Araştırmanın yordanan değişkeni çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve

kaygı davranışları, yordayıcı değişkenleri annelerin Covid-19 korkusu ve aracı değişkeni ise annelerin ebeveynlik tutumları olarak belirlenmiştir. Veri toplama süreci öncesinde çalışma kapsamında kullanılacak ölçeklerin kullanım izinleri Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını yapan araştırmacılardan alınmıştır. Ölçeklerin yanı sıra Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Sosyodemografik Bilgi Formu Etik Kurul Dosyası içerisinde FMV Işık Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'na sunulmuştur. Çalışma için gerekli ölçekler ve formlar “Google Form” üzerinden online ortamda doldurulmaya hazır hale getirilmiştir. Online ortamda oluşturulan ölçek ve formlara dair bağlantı linkleri katılımcılara sosyal medya aracılığı ile iletilmiş ve ölçeklerin doldurulması yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

4.4 Veri Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 20.0 Programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada yer alan bu değişkenlerin ilişkilerini analiz etmek amacıyla 2 kategorili değişkenler için t-testi, 3 ve üzeri kategorili değişkenler için ANOVA kullanılmıştır. Annelerin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklardaki kızgınlık/ saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları arasındaki ilişkide annenin ebeveynlik tutumlarının etkisini ölçmek için ise Doğrusal hiyerarşik regresyon yöntemi ile aracı değişken analizi (medyatör) yapılmıştır. Aracı değişken analizi için Baron ve Kenny (1986)'nin belirttiği şartların sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir.

BÖLÜM 5

5. BULGULAR

5.1 Temel Amaçların Sınanması: Annenin Covid-19 Korkusu, Ebeveynlik Tutumları ve Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

5.1.1 Annenin Covid-19 Korkusu, Ebeveynlik Tutumları ve Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Değerlendirme Formları Puanlarının Normallik Analizleri

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin normal dağılım analizleri çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri doğrultusunda ele alınmıştır. Normal dağılım analiz sonuçları Tablo 5.1’de yer almaktadır.

Tablo 5.1 Normallik Analizleri Bulguları

Ölçek puanları	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Covid-19 Korkusu	0,664	0,077
SYDD-30	0,481	0,974
Sosyal Yetkinlik	-0,706	-0,009
Kızgınlık/ Saldırganlık	0,527	0,353
Anksiyete/ İçer Dönüklük	0,678	-0,015
ETÖ	0,461	0,698
Demokratik Ebeveynlik	-1,205	1,353
Otoriter Ebeveynlik	0,978	2,016
Koruyucu Ebeveynlik	-0,057	-0,185
İzin Verici Ebeveynlik	0,886	1,183

Not. SYDD-30 = Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirmesi Ölçeği-30, ETÖ = Ebeveyn Tutum Ölçeği

Tablo 5.1’de görüldüğü üzere, ölçeklerden elde edilen puanların normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Kalaycı (2010)’a göre -3 ile +3 değerler arasındaki basıklık ve çarpıklık değerleri normal dağılımı göstermektedir. Buna göre Covid-19 Korkusu Ölçeği, Alt Ölçekleri ile Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirmesi Ölçeği ve Alt Ölçekleri ile Ebeveyn Tutum Ölçeği puanlarının normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir.

5.1.2 Araştırmanın Ana Değişkenleri Arasındaki Korelatif Analizler

Araştırmanın bu bölümünde annenin Covid-19 korkusu, ebeveynlik tutumları ve çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Ebeveynlik tutumları kapsamında demokratik, otoriter, izin verici ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumları ayrı ayrı değerlendirilmekle birlikte, çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları kızgınlık/saldırganlık (ks), anksiyete/içer dönüklük (ai) ve sosyal yetkinlik (sy) olarak ayrı ayrı Pearson Korelasyon analizi yapılarak

değerlendirilmiştir. Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü'ye (2019) göre korelasyon analizinde ilişkinin gücü 0,01-0,29 arası zayıf; 0,30-0,69 arası orta; 0,70-0,99 arası güçlü olarak belirlenmiştir. Tablo 5.2'de ana değişkenlere dair ilişkiler yer almaktadır. Tablo 5.2 göz önüne alınarak detaylı bulgular alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

Tablo 5.2 Annenin Covid-19 Korkusu, Ebeveynlik Tutumları ve Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Arasındaki İlişki

	C19	SY	KS	Aİ	DE	OE	KE	İE
Covid-19 Korkusu (C19)	1							
Sosyal Yetkinlik (SY)	-,071	1						
Kızgınlık/ Saldırganlık (KS)	,101	-,407**	1					
Anksiyete/ İçer Dönüklük (Aİ)	,272**	-,393**	,317**	1				
Demokratik Ebeveynlik (DE)	-,099	,326**	-,129	-,188*	1			
Otoriter Ebeveynlik (OE)	,240**	-,243**	,411**	,220**	-,307**	1		
Koruyucu Ebeveynlik (KE)	,366**	-,065	,113	,206*	,049	,148	1	
İzin Verici Ebeveynlik (İE)	,108	-,071	,306**	,146	-,092	,269**	,213*	1

*p<.05, **p<.01, *** p<0.001

Tablo 5.2'ye göre annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içer dönüklük davranışları arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde ($r=.272$, $p<.01$), otoriter ebeveynlik tutumu arasında pozitif yönde zayıf düzeyde ($r=.240$, $p<.01$), aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu arasında pozitif yönde orta düzeyde ($r=.366$, $p<.01$) anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür.

Demokratik ebeveynlik tutumu ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri arasında pozitif yönde, orta düzeyde ($r=.326$, $p<.01$), anksiyete/içer dönüklük davranışları arasında negatif yönde, zayıf düzeyde ($r=-.188$, $p<.05$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Otoriter ebeveynlik tutumu ile çocukların sosyal yetkinlik davranışları arasında negatif yönde, zayıf düzeyde ($r=-.243$, $p<.01$), kızgınlık/saldırganlık davranışları arasında pozitif yönde, orta düzeyde ($r=.411$, $p<.01$), anksiyete/içer dönüklük

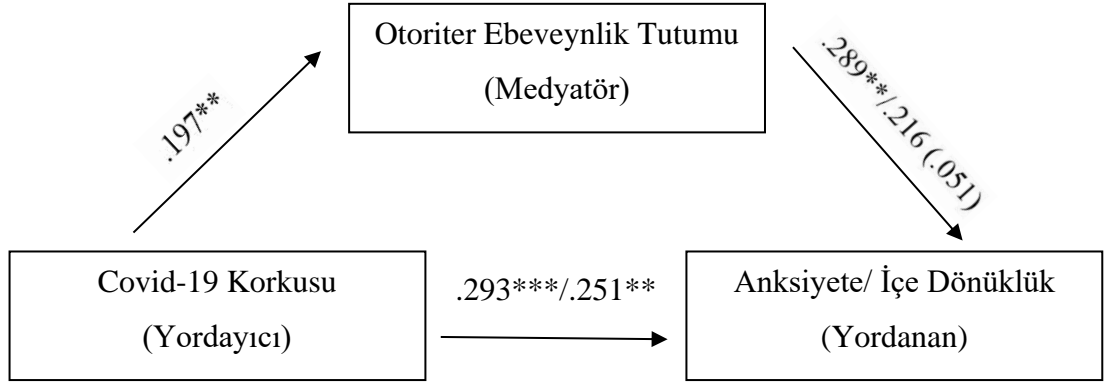
davranışları arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde ($r=.220$, $p<.01$) anlamlı ilişkiler elde edilmiştir.

Aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişki ele alındığında pozitif yönde, zayıf düzeyde ($r=.206$, $p<.05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

İzin verici ebeveynlik tutumu ile çocukların kızgınlık/saldırganlık davranışları arasında ise pozitif yönde, orta düzeyde ($r=.306$, $p<.01$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Baron ve Kenny'e (1986) göre aracılık modellemesinde modelde yer alan tüm değişkenler arası anlamlı ilişkiler olması ön şartı bulunduğundan, yukarıdaki tablo göz önünde bulundurularak sadece iki aracı model oluşturulmuştur. İlk modelde yordayıcı değişken annelerin Covid-19 korkusu iken, yordanan değişken çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları olarak belirlenmiş ve aracı değişken olarak da otoriter ebeveynlik tutumu analizlere eklenmiştir. İkinci modelde ise Annelerin Covid-19 korkusu yine yordayıcı değişken olarak belirlenirken, çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları yordanan değişken ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu ise aracı değişken olarak belirlenmiştir. Gelecek bölümde aracı değişken analizlerine yer verilecektir.

5.1.3 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Annenin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisinin İncelenmesine Dair Bulgular

Şekil 5.1 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisi

Otoriter ebeveynlik tutumunun medyatör etkisine yönelik oluşturulan şema Şekil 1'de yer almaktadır. Değişkenlere dair detaylı bilgiler aşağıda, Tablo 8'de detaylı olarak ele alınmaktadır.

Tablo 5.3 Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları üzerinde Annenin Covid-19 Korkusunun Yordayıcı Etkisinde Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Aracı Rolü

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	B	SE	β	t	p
Adım 1 Covid-19 Korkusu	Anksiyete/İçe Dönüklük	.293	.088	.272	3.322	.001
		R=.272, R ² =.074, F=11.033***				
Adım 2 Covid-19 Korkusu	Otoriter Ebeveynlik	.197	.068	.240	2.903	.004
		R=.240, R ² =.058, F=8.429**				
Adım 3 Otoriter Ebeveynlik	Anksiyete/İçe Dönüklük	.289	.109	.220	2.651	.009
		R=.220, R ² =.048, F=7.026**				
Adım 4 Otoriter Ebeveynlik (aracı)	Anksiyete/İçe Dönüklük (bağımlı)	.216	.110	.164	1.967	.051
Covid-19 Korkusu (otoriter ebeveynlik kontrol edildiğinde)		.251	.090	.233	2.786	.006
		R=.315, R ² =.099, F=3.870*				

*p≤.05, **p≤.01, *** p≤0.001

Tablo 5.3 göz önüne alındığında:

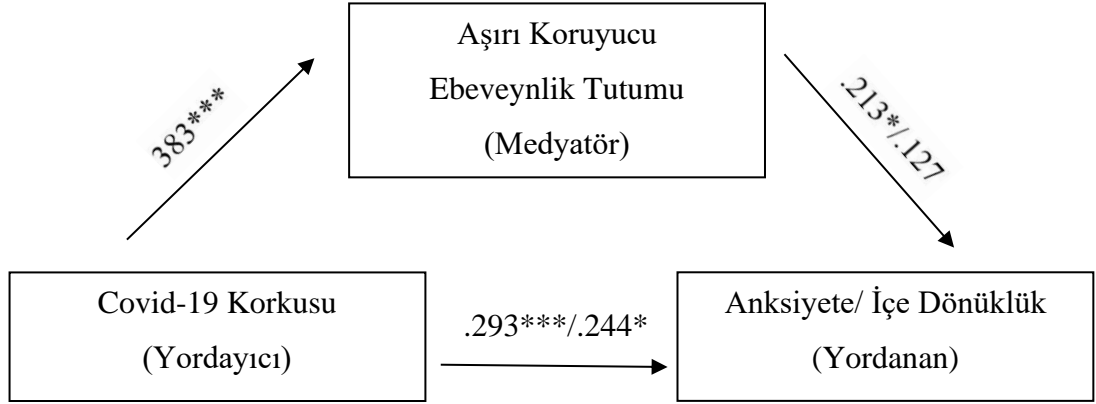
Temel hipotezlerin incelendiği bu bölümde yordayıcı değişken olan Covid-19 korkusunun yordanan değişken olan çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerinde anlamlı etkisi olup olmadığına bakmak adına regresyon analizi yapılmıştır. Bulgular doğrultusunda Covid-19 korkusunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışlarını anlamlı düzeyde yordadığı ($\beta=.272$, $p\leq 0,05$) ve varyansın %7'sini açıkladığı görülmektedir.

Bir sonraki adıma geçildiğinde yordayıcı değişkenin aracı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olup olmadığı incelenmiş ve regresyon analizi yapılmıştır. Çıkan sonuçlara göre Covid-19 korkusunun otoriter ebeveynlik tutumunu anlamlı düzeyde yordadığı ($\beta=.240$, $p\leq 0,05$) ve varyansın %6'sını açıkladığı görülmektedir.

Üçüncü adımda ise otoriter ebeveynlik tutumunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiş ve bulgulara göre otoriter ebeveynlik tutumunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları için anlamlı bir yordayıcı olduğu ($\beta=.220$, $p\leq 0,05$) ve varyansın %5'ini açıkladığı görülmektedir.

Son adımda ise, Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkide otoriter ebeveynlik tutumunun aracılık rolüne ilişkin yapılan regresyon analizinde Baron ve Kenny (1986)'nin belirlediği kriterlere göre aracı etkiden söz edebilmek için aracı değişken analize dahil edildiğinde yordayıcı bağımsız değişkenin yordayıcılığının ya ortadan kalkması (tam aracılık etkisi) ya da etkisinin azalması (kısmi aracılık etkisi) beklenmektedir. Bu doğrultuda yapılan son analiz adımımda, annelerin Covid-19 korkusunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerindeki anlamlı etkisinin ($\beta=.233$, $p\leq 0,05$) otoriter ebeveynlik tutumunun aracı etkisi analize dahil edildiğinde, anlamlılığını marjinal değerde kaybettiği ($\beta=.164$, $p\geq 0,051$) görülmektedir. Bu durumda akıllara tam bir medyatör etkiyi getiriyor olsa da söz konusu marjinal değer dolayısıyla anlamlılığın test edilmesi için Sobel Z testi yapılmıştır. Yapılan Sobel Z Testi analizi sonucuna göre annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkide otoriter ebeveynlik tutumunun anlamlı bir tam aracı etkiye sahip olduğu saptanmıştır (Sobel $z=1.96$, $p\leq 0,05$).

5.1.4 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Annenin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisinin İncelenmesine Dair Bulgular

Şekil 5.2 Annenin Covid-19 Korkusu ve Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları Arasındaki İlişkide Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Aracı Etkisi

Aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun medyatör etkisine yönelik oluşturulan şema Şekil 5.2’de yer almaktadır. Değişkenlere dair detaylı bilgiler aşağıda, Tablo 5.4’de detaylı olarak ele alınmaktadır.

Tablo 5.4 Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Davranışları üzerinde Annenin Covid-19 Korkusunun Yordayıcı Etkisinde Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Aracı Rolü

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	B	SE	β	t	p
Adım 1 Covid-19 Korkusu	Anksiyete/İçe Dönüklük	.293	.088	.272	3.322	.001
		R=.272, R ² =.074, F=11.033***				
Adım 2 Covid-19 Korkusu	Koruyucu Ebeveynlik	.383	.083	.366	4.624	.000
		R=.366, R ² =.134, F=21.380***				
Adım 3 Koruyucu Ebeveynlik	Anksiyete/İçe Dönüklük	.213	.086	.206	2.477	.014
		R=.206, R ² =.043, F=6.137*				
Adım 4 Koruyucu Ebeveynlik (aracı)	Anksiyete/İçe Dönüklük	.127	.090	.123	1.405	.162
Covid-19 Korkusu (koruyucu ebeveynlik kontrol edildiğinde)		.244	.095	.227	2.587	.011
		R=.295, R ² =.087, F=1.973				

*p<.05, **p<.01, *** p<0.001

Tablo 5.4'ye bakıldığında:

Bir diğer aracı değişken üzerinden temel hipotezlerin ele alındığı bu kısımda ilk olarak yordayıcı değişken olan Covid-19 korkusunun yordanan değişken olan çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığını incelemek adına regresyon analizi yapılmıştır. Bulgular doğrultusunda Covid-19 korkusunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışlarını anlamlı düzeyde yordadığı ($\beta=.272$, $p\leq 0,05$) ve varyansın %7'sini açıkladığı görülmektedir.

İkinci adımda, yordayıcı değişkenin aracı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olup olmadığına bakılmış ve regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Covid-19 korkusunun aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunu anlamlı düzeyde yordadığı ($\beta=.366$, $p\leq 0,05$) ve varyansın %13'ünü açıkladığı görülmektedir.

Üçüncü adım kapsamında ise aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiş ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları

üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu ($\beta=.206$, $p\leq 0,05$) ve varyansın %4'ünü açıkladığı bulunmuştur.

Son olarak dördüncü adımda ise, Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkide aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun aracılık rolüne ilişkin yapılan regresyon analizinde Baron ve Kenny (1986)'nin belirlediği kriterlere göre aracı etkiden bahsedebilmek adına aracı değişken analize eklendiğinde yordayıcı bağımsız değişkenin yordayıcılığının ya ortadan kalkması (tam aracılık etkisi) ya da etkisinin azalması (kısmi aracılık etkisi) beklenmektedir. Bu kriterler doğrultusunda dördüncü adımda, aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerindeki etkisi kontrol edildiğinde Covid-19 korkusunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerinde ilk adımda anlamlı olan etkisinin ($\beta=.227$, $p\leq 0,05$) anlamlılığını kaybettiği ($\beta=.123$, $p>0,05$) görülmektedir. Buna göre, annelerin Covid-19 korkusunun, çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerindeki etkisinde aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun tam aracı role sahip olduğu görülmektedir.

5.2 Araştırmanın Yan Amaçlarına Dair Bulgular

Araştırmanın yan amaçları okul öncesi çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı düzeyleri, annenin Covid-19 korkusu ve ebeveynlik tutumu olmak üzere sosyodemografik verilere göre 3 ayrı başlıkta incelenmiştir. Sosyodemografik verilere göre yapılan analizlerde iki grubu olan değişkenlerle bağımsız örneklem t-testi (Independent-Samples T Test), üç ve daha fazla grubu olan değişkenler için ise tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre istatistiksel açıdan anlamlı sonuçların elde edildiği değişkenlere dair analizler verilmiş ve detaylandırılmıştır. ANOVA analizi sonucu anlamlı farklılık çıkan sonuçlarda hangi gruplar arası farklılığın olduğunu test etmek amacıyla Post-Hoc analizi yapılmıştır. Post-Hoc analiz sonuçları Bonferroni testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Analiz ve karşılaştırma aşamalarından önce bazı değişkenler yeniden gruplandırılmıştır. Medeni durum; birlikte, bekar, ayrı yaşıyor olarak üç ayrı grupta yer alırken ayrı yaşayan hiçbir katılımcı olmaması sebebiyle birlikte ve bekar gruplarıyla iki gruplu olarak devam edilmiştir. Bunun yanı sıra babanın hayatta olma durumu değişkeninde tüm katılımcıların babaları hayatta olmasıyla karşılaştırma yapılabilecek ikinci bir grup olmadığından bu değişken analize dahil edilmemiştir.

Öğretim durumu ilkokul, ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü olmak üzere beş ayrı grupta yer alırken; annelerin çoğunluğu üniversite ve lisansüstü olarak belirtirken üç kişi ilkokul, beş kişi ortaokul, yirmi bir kişi lise olarak belirtmiştir; babaların öğretim düzeylerinde ise çoğunluk üniversite ve lisansüstü olmakla birlikte üç kişi ilkokul, üç kişi ortaokul, yirmi bir kişi lise olarak belirtmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretim durumu ilk-orta öğretim, üniversite ve lisansüstü olarak üç grupta ele alınmıştır.

Sosyoekonomik düzey (sed) ise çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek olarak 5 grupta oluşturulmuş olsa da katılımcıların sosyoekonomik düzeyleri çoğunlukla orta ve yüksek düzeylerde olmakla birlikte; çok düşük SED sahibi katılımcıya rastlanmamış, düşük SED sahibi 6 katılımcı, çok yüksek SED sahibi 2 katılımcı bulunmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda sosyoekonomik düzeyler orta ve yüksek olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Diğer değişkenler için herhangi bir yeniden gruplama yapılmamıştır.

Yan amaçlara dair bulgular aşağıda alt başlıklarda yer almaktadır.

5.2.1 Okul Öncesi Çocukların Kızgınlık/Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

Bu bölümde çocukların kızgınlık/saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, sosyoekonomik düzey, okunan okul öncesi kurum türü (devlet/özel), ebeveynlerin medeni durumu, annenin çalışma durumu ve şekli, babanın çalışma durumu, zamanı ve şekli, annenin öğretim düzeyi ve babanın öğretim düzeyi gibi sosyodemografik özelliklere göre değişim gösterip göstermediği incelenmiş, 2 kategorili sosyodemografik özellikler için Independent-Sample T testi, 3 ve üzeri kategorililer için ise One Way ANOVA analizleri yapılmıştır. Analizlerin sonuçlarına Tablo 5.5’de yer verilmiştir.

Tablo 5.5 Çocukların Kızgınlık/Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Çocukların Kızgınlık/Saldırganlık Düzeyi			t/F	p
		n	M	SD		
Cinsiyet ¹	Kız	68	25,0	7,22	-1,502	,135
	Oğlan	72	26,79	6,88		
Yaş ²	2	12	26,92	6,89	,226	,924
	3	20	26,55	8,22		
	4	40	25,42	6,99		
	5	59	25,66	7,22		
	6	9	27,11	4,73		
Çocuk sayısı ²	Tek	81	26,03	6,83	,490	,690
	2	50	25,66	7,57		
	3	7	24,85	7,60		
	4+	2	31,50	3,53		
Okul öncesi kurum ¹	Devlet	46	27,19	8,70	1,328	,189
	Özel	94	25,29	6,10		
SED ¹	Orta	92	21,68	6,76	,733	,465
	Yüksek	48	20,35	5,85		
Ebeveynlerin medeni durumu ¹	Birlikte	132	26,03	7,20	,789	,432
	Bekar	8	24,00	4,75		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	25,79	7,52	,887	,414
	Üniversite	69	26,65	7,74		
	Lisansüstü	42	24,80	5,45		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	26,29	6,31	,058	,944
	Üniversite	88	25,88	7,16		
	Lisansüstü	25	25,64	7,82		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	26,29	7,01	,695	,488
	Çalışmıyor	63	25,46	7,20		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	26,23	7,30	-,238	,813
	Yarı zamanlı	21	26,66	6,65		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	26,47	7,97	,062	,940
	Eviden	10	27,10	6,13		
	Her ikisi	22	26,13	5,72		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	25,93	7,12	,090	,929
	Çalışmıyor	6	25,66	6,65		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	25,92	7,06	-,082	,935
	Yarı zamanlı	6	26,16	9,06		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	25,95	7,30	,024	,976
	Eviden	7	26,42	5,31		
	Her ikisi	25	26,20	7,16		

Not. *p<0.05 ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.5 doğrultusunda çocukların kızgınlık/saldırganlık davranışları ile sosyodemografik veriler arasındaki ilişkiye bakıldığında değişkenler arası anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

5.2.2 Okul Öncesi Çocukların Sosyal Yetkinlik Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

Bu kısımda çocukların sosyal yetkinlik düzeylerinin cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, sosyoekonomik düzey, okunan okul öncesi kurum türü (devlet/özel), ebeveynlerin medeni durumu, annenin çalışma durumu ve şekli, babanın çalışma durumu, zamanı ve şekli, annenin öğretim düzeyi ve babanın öğretim düzeyi gibi sosyodemografik özelliklere göre değişim gösterip göstermediği incelenmiş, 2 kategorili sosyodemografik özellikler için Independent-Sample T testi, 3 ve üzeri kategorililer için ise One Way ANOVA analizleri yapılmıştır. Analizlerin sonuçlarına Tablo 5.6’da yer verilmiştir.

Tablo 5.6 Çocukların Sosyal Yetkinlik Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Çocukların Sosyal Yetkinlik Düzeyi			t/F	p
		n	M	SD		
Cinsiyet ¹	Kız	68	48,82	6,52	1,863	,065
	Oğlan	72	46,71	6,88		
Yaş ²	2	12	44,66	8,54	2,049	0,91
	3	20	45,20	7,92		
	4	40	48,57	5,10		
	5	59	48,18	6,71		
	6	9	50,77	6,92		
Çocuk sayısı ²	Tek	81	47,55	6,60	,199	,897
	2	50	48,24	7,08		
	3	7	46,57	6,97		
	4+	2	46,50	10,60		
Okul öncesi kurum ¹	Devlet	46	46,97	7,40	-,925	,357
	Özel	94	48,10	6,45		
SED ¹	Orta	92	46,84	6,80	-2,176	,031*
	Yüksek	48	49,43	6,43		
Ebeveynlerin medeni durumu ¹	Birlikte	132	47,70	6,79	-,220	,826
	Bekar	8	48,25	6,94		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	47,65	7,16	1,913	,152
	Üniversite	69	46,78	7,28		
	Lisansüstü	42	49,35	5,31		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	45,62	6,54	1,678	,190
	Üniversite	88	48,13	6,97		
	Lisansüstü	25	48,60	6,06		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	47,57	6,86	-,316	,752
	Çalışmıyor	63	47,93	6,71		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	47,19	7,15	-,530	,598
	Yarı zamanlı	21	48,14	6,48		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	47,69	7,44	,218	,805
	Eviden	10	46,10	7,93		
	Her ikisi	22	47,54	5,29		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	47,67	6,88	-,907	,396
	Çalışmıyor	6	49,16	3,76		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	47,64	6,86	-,180	,858
	Yarı zamanlı	6	48,16	7,93		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	47,73	6,82	,326	,723
	Eviden	7	49,0	5,38		
	Her ikisi	25	46,80	7,69		

Not. *p<0.05 ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.6 doğrultusunda çocukların sosyal yetkinlik davranışları ile sosyodemografik veriler arasında ilişkiye bakıldığında çocukların sosyal yetkinlik davranışlarının sosyoekonomik düzeye göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür $t(138) = -2,176$, $p < 0.05$. Yüksek SED içinde yaşayan çocukların sosyal yetkinlik

düzeyi (M=49,43; SD=6,43) orta SED içinde yaşayan çocukların sosyal yetkinlik düzeyine göre (M=46,84; SD=6,81) daha yüksektir.

Tabloda görüldüğü üzere değişkenler arası anlamlı olan başka ilişkilere rastlanmamıştır.

5.2.3 Okul Öncesi Çocukların Kaygı Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

Bu bölümde ise çocukların anksiyete/içer dönüklük düzeylerinin cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, sosyoekonomik düzey, okunan okul öncesi kurum türü (devlet/özel), ebeveynlerin medeni durumu, annenin çalışma durumu ve şekli, babanın çalışma durumu, zamanı ve şekli, annenin öğretim düzeyi ve babanın öğretim düzeyi gibi sosyodemografik özelliklere göre değişim gösterip göstermediği incelenmiş, 2 kategorili sosyodemografik özellikler için Independent-Sample T testi, 3 ve üzeri kategorililer için ise One Way ANOVA analizleri yapılmıştır. Analizlerin sonuçlarına Tablo 5.7’de yer verilmiştir.

Tablo 5.7 Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Düzeylerinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Çocukların Anksiyete/İçe Dönüklük Düzeyi			<i>t/F</i>	<i>p</i>
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Cinsiyet ¹	Kız	68	21,55	6,47	,585	,559
	Oğlan	72	20,91	6,50		
Yaş ²	2	12	20,91	6,66	,075	,990
	3	20	21,00	7,29		
	4	40	21,50	6,86		
	5	59	21,32	6,36		
	6	9	20,33	4,03		
Çocuk sayısı ²	Tek	81	20,45	6,09	1,933	,127
	2	50	22,56	7,11		
	3	7	19,0	4,93		
	4+	2	27,0	,0		
Okul öncesi kurum ¹	Devlet	46	21,69	7,08	,596	,552
	Özel	94	21,00	6,18		
SED ¹	Orta	92	21,68	6,76	1,156	,250
	Yüksek	48	20,35	5,85		
Ebeveynlerin medeni durumu ¹	Birlikte	132	21,12	6,39	-,796	,427
	Bekar	8	23,0	8,01		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	21,34	6,76	,395	,674
	Üniversite	69	21,62	6,92		
	Lisansüstü	42	20,50	5,52		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	22,25	6,84	,432	,650
	Üniversite	88	20,93	6,38		
	Lisansüstü	25	21,16	6,51		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	21,88	6,46	1,326	,187
	Çalışmıyor	63	20,42	6,46		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	22,26	6,85	,906	,368
	Yarı zamanlı	21	20,76	5,40		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	22,04	6,94	,669	,515
	Evden	10	23,20	8,35		
	Her ikisi	22	20,54	4,31		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	21,30	6,56	,667	,506
	Çalışmıyor	6	19,50	3,93		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	21,32	6,62	,116	,908
	Yarı zamanlı	6	21,0	5,69		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	21,61	6,79	2,128	,123
	Evden	7	24,57	7,95		
	Her ikisi	25	19,32	4,91		

Not. * $p < 0.05$ ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.7 doğrultusunda çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları ile sosyodemografik veriler arasında ilişkiye bakıldığında değişkenler arası anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

5.2.4 Annelerin Covid-19 Korku Düzeyinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

Bu kısımda ise annenin Covid-19 korkusunun annenin öğretim düzeyine, babanın öğretim düzeyine, sosyoekonomik düzeyine, medeni durumuna, annenin çalışma durumu ve şekline, babanın çalışma durumu ve şekline, Covid-19 aşısı olma, çekirdek aile içinde Covid-19 tanı alma, yoğun bakımda tedavi görme, Covid-19 sebebiyle vefat etme durumuna göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bulgulara yönelik bilgiler Tablo 5.8’de yer almaktadır.

Tablo 5.8 Annelerin Covid-19 Korkusu Düzeyinin Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Annelerin Covid-19 Korkusu			<i>t/F</i>	<i>p</i>
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
SED ¹	Orta	92	15,55	5,98	-1,079	,282
	Yüksek	48	16,70	6,05		
Medeni durumu ¹	Birlikte	132	15,95	6,08	,036	,971
	Bekar	8	15,87	4,97		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	16,51	7,02	,233	,793
	Üniversite	69	15,97	6,20		
	Lisansüstü	42	15,52	4,93		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	16,74	7,44	,543	,582
	Üniversite	88	15,97	5,56		
	Lisansüstü	25	15,00	5,93		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	15,48	5,30	-,997	,321
	Çalışmıyor	63	16,52	6,77		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	15,39	5,29	-,375	,709
	Yarı zamanlı	21	15,90	5,47		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	15,83	5,66	,752	,475
	Evden	10	13,60	3,75		
	Her ikisi	22	15,73	5,00		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	16,05	6,10	2,129	,065
	Çalışmıyor	6	13,66	2,42		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	16,13	6,10	,704	,483
	Yarı zamanlı	6	14,33	6,31		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	15,72	6,11	,365	,695
	Evden	7	17,71	7,11		
	Her ikisi	25	15,92	5,05		
Covid-19 aşısı durumu ¹	Aşısı oldu	128	16,37	5,91	2,799	,006*
	Aşısı olmadı	12	11,42	5,38		
Covid-19 tanı alma (aile) ¹	Tanı aldı	18	15,33	6,01	-,465	,643
	Tanı almadı	122	16,04	6,02		
Covid-19 yoğun bakım (aile) ¹	Yatış oldu	2	23,50	9,19	1,804	,073
	Yatış olmadı	138	15,84	5,93		
Covid-19 vefat (aile) ¹	Vefat oldu	1	23,0	.	.	.
	Vefat olmadı	139	15,90	6,0		

Not. * $p < 0.05$ ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.8 göz önüne alındığında yapılan t testi analizi sonuçlarına göre annelerin Covid-19 korkusunun aşısı olma durumlarına göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir, $t(138)=2.79$, $p \leq .05$. Diğer bir deyişle Covid-19 aşısı olan anneler ($M=16.37$; $SD=5.91$) Covid-19 aşısı olmayan annelere göre ($M=11.42$; $SD=5.38$) daha fazla Covid-19 korkusuna sahiptir.

Diğer sosyodemografik değişkenler ve gruplar ile annelerin Covid-19 korkusu arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

5.2.5 Annelerin Demokratik Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere GÖre İncelenmesi

Bu bölümde annelerin demokratik ebeveynlik tutumunun annenin öğretim düzeyine, babanın öğretim düzeyine, sosyoekonomik düzeye, medeni durumuna, annenin ve babanın çalışma durumu ve şekline göre anlamlı olarak farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Bulgulara yönelik bilgiler Tablo 5.9'da yer almaktadır.

Tablo 5.9 Annelerin Demokratik Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Annelerin Demokratik Ebeveynlik Tutumu			<i>t/F</i>	<i>p</i>
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
SED ¹	Orta	92	78,24	6,07	-1,088	,279
	Yüksek	48	79,35	5,10		
Medeni durumu ¹	Birlikte	132	78,63	5,75	,124	,901
	Bekar	8	73,37	6,25		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	77,41	6,23	,805	,449
	Üniversite	69	78,90	5,96		
	Lisansüstü	42	79,00	5,06		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	76,74	7,15	1,865	,159
	Üniversite	88	79,17	5,55		
	Lisansüstü	25	78,62	4,44		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	78,54	5,61	-,172	,864
	Çalışmıyor	63	78,71	5,98		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	79,01	5,58	1,244	,217
	Yarı zamanlı	21	77,24	5,62		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	78,69	5,65	,060	,942
	Eviden	10	78,80	5,24		
	Her ikisi	22	78,22	5,83		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	78,76	5,68	1,434	,154
	Çalışmıyor	6	75,33	7,00		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	78,74	5,79	-,248	,805
	Yarı zamanlı	6	79,33	2,80		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	78,86	5,93	,145	,865
	Eviden	7	78,00	3,91		
	Her ikisi	25	78,32	5,30		

Not. * $p < 0.05$ ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.9 göz önüne alındığında annelerin demokratik ebeveynlik tutumları ile sosyodemografik veriler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

5.2.6 Annelerin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

Bu kısımda annelerin otoriter ebeveynlik tutumunun annenin öğretim düzeyine, babanın öğretim düzeyine, sosyoekonomik düzeye, medeni durumuna, annenin ve babanın çalışma durumu ve şekline göre anlamlı olarak farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Analizlerin sonuçlarına Tablo 5.10'da yer verilmiştir.

Tablo 5.10 Annelerin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Annelerin Otoriter Ebeveynlik Tutumu			<i>t/F</i>	<i>p</i>
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
SED ¹	Orta	92	19,78	4,39	1,541	,126
	Yüksek	48	18,44	5,76		
Medeni durumu ¹	Birlikte	132	19,41	4,96	,855	,394
	Bekar	8	17,87	4,32		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	20,24	5,82	4,315	,015*
	Üniversite	69	20,04	4,70		
	Lisansüstü	42	17,50	4,19		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	19,40	3,34	,691	,503
	Üniversite	88	19,59	5,44		
	Lisansüstü	25	18,28	4,41		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	18,78	4,75	-1,446	,151
	Çalışmıyor	63	19,98	5,09		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	18,46	4,85	-1,250	,215
	Yarı zamanlı	21	20,00	4,66		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	18,50	5,26	,384	,683
	Evden	10	19,00	5,09		
	Her ikisi	22	19,59	3,55		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	19,39	4,96	,840	,402
	Çalışmıyor	6	17,66	3,88		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	19,33	4,81	-,640	,523
	Yarı zamanlı	6	20,66	8,09		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	19,24	4,99	1,037	,358
	Evden	7	22,00	4,54		
	Her ikisi	25	19,12	5,06		

Not. * $p < 0.05$ ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.11 Annelerin Otoriter Ebeveynlik Tutumunun Annelerin Öğretim Düzeyi ile Post-Hoc Karşılaştırması

Anne eğitim (I)	Anne eğitim (J)	I-J	SE	P
İlk-orta eğitim	Üniversite mezunu	,197	1,064	1,000
	Lisansüstü	2,741	1,161	,059
Üniversite mezunu	İlk-orta eğitim	-,197	1,064	1,000
	Lisansüstü	2,543	,941	,023
Lisansüstü	İlk-orta eğitim	-2,741	1,161	,059
	Üniversite mezunu	-2,543	,941	,023

Tablo 5.10'a göre annenin eğitim düzeyinin annenin otoriter ebeveynlik tutumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür, $F(2,137) = 4.31$, $p \leq .05$. Bu doğrultuda Bonferroni testi ile yapılan Post-Hoc analizi sonrasında (Tablo 5.11) üniversite mezunu annelerin ($M=20,04$; $SD=4,70$) lisansüstü annelere ($M=17,50$; $SD=4,19$) göre otoriter ebeveynlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Diğer gruplar arası anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Diğer sosyodemografik değişkenler ve gruplar ile annelerin otoriter ebeveynlik tutumları arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

5.2.7 Annelerin İzin Verici Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

Bu bölümde ise annelerin izin verici ebeveynlik tutumunun annenin eğitim düzeyine, babanın eğitim düzeyine, sosyoekonomik düzeye, medeni durumuna, annenin ve babanın çalışma durumu ve şekline göre anlamlı olarak farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Bulgulara yönelik bilgiler Tablo 5.11'de yer almaktadır.

Tablo 5.12 Annelerin İzin Verici Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Annelerin İzin Verici Ebeveynlik Tutumu			<i>t/F</i>	<i>p</i>
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
SED ¹	Orta	92	19,65	5,32	,197	,844
	Yüksek	48	19,46	5,88		
Medeni durumu ¹	Birlikte	132	19,51	5,42	-,681	,497
	Bekar	8	20,88	6,98		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	18,89	6,07	1,818	,166
	Üniversite	69	19,5	5,05		
	Lisansüstü	42	20,92	5,70		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	17,70	4,52	4,189	,017*
	Üniversite	88	19,48	5,56		
	Lisansüstü	25	22,00	5,55		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	20,31	5,56	1,739	,084
	Çalışmıyor	63	18,69	5,32		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	19,84	5,93	-,947	,347
	Yarı zamanlı	21	21,19	4,43		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	20,26	6,35	,005	,995
	Evden	10	20,10	4,35		
	Her ikisi	22	20,31	4,29		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	19,66	5,51	,797	,427
	Çalışmıyor	6	17,83	5,38		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	19,77	5,54	1,060	,291
	Yarı zamanlı	6	17,33	4,58		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	19,93	5,70	1,750	,178
	Evden	7	21,86	6,46		
	Her ikisi	25	18,04	4,36		

Not. * $p < 0.05$ ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.13 Annelerin İzin Verici Ebeveynlik Tutumunun Babaların Öğretim Düzeyi ile Post-Hoc Karşılaştırması

Baba öğretim (I)	Baba öğretim (J)	I-J	SE	<i>p</i>
İlk-orta öğretim	Üniversite mezunu	-1,773	1,183	,409
	Lisansüstü	-4,296	1,492	,014
Üniversite mezunu	İlk-orta öğretim	1,773	1,183	,409
	Lisansüstü	-2,522	1,219	,121
Lisansüstü	İlk-orta öğretim	4,296	1,492	,014
	Üniversite mezunu	2,522	1,219	,121

Tablo 5.12'ye göre babanın öğretim düzeyinin annenin izin verici ebeveynlik tutumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır, $F(2,137) = 4.19$, $p \leq .05$. Buna göre, Bonferroni testi ile yapılan Post-Hoc analizi sonrasında (Tablo 5.13) lisansüstü eşlerin/babaların ($M=22,00$; $SD=5,55$), ilk-orta öğretim mezunu eşlere/babalara ($M=17,70$; $SD=4,52$) göre eşlerinin/annelerin izin verici ebeveynlik tutumu daha yüksektir.

Bunun dışında diğer sosyodemografik değişkenler ve gruplar ile annelerin izin verici ebeveynlik tutumu arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

5.2.8 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

Son olarak bu bölümde annelerin aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun annenin yaşına, annenin öğretim düzeyine, babanın öğretim düzeyine, sosyoekonomik düzeye, medeni durumuna, annenin ve babanın çalışma durumu ve şekline göre anlamlı olarak farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Analizlerin sonuçlarına Tablo 5.12'de yer verilmiştir.

Tablo 5.14 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Sosyodemografik Verilere Göre İncelenmesi

		Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumu			<i>t/F</i>	<i>p</i>
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
SED ¹	Orta	92	29,43	6,31	1,437	,153
	Yüksek	48	27,83	6,15		
Medeni durumu ¹	Birlikte	132	28,93	6,07	,352	,726
	Bekar	8	28,12	9,64		
Annenin öğretim düzeyi ²	İlk-orta	29	32,28	5,81	5,712	,004*
	Üniversite	69	27,90	6,16		
	Lisansüstü	42	28,17	6,12		
Babanın öğretim düzeyi ²	İlk-orta	27	31,30	7,06	2,558	,081
	Üniversite	88	28,40	5,88		
	Lisansüstü	25	28,00	6,39		
Annenin çalışma durumu ¹	Çalışıyor	77	28,74	6,13	-,302	,763
	Çalışmıyor	63	29,06	6,50		
Annenin çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	56	29,68	6,49	2,590	,012*
	Yarı zamanlı	21	26,38	4,27		
Annenin çalışma şekli ²	Fiziksel	46	30,70	6,49	7,067	,002*
	Evden	10	24,70	5,10		
	Her ikisi	22	26,45	3,66		
Babanın çalışma durumu ¹	Çalışıyor	134	29,02	6,35	1,286	,201
	Çalışmıyor	6	25,66	3,20		
Babanın çalışma zamanı ¹	Tam zamanlı	128	29,03	6,46	,077	,939
	Yarı zamanlı	6	28,83	3,43		
Babanın çalışma şekli ²	Fiziksel	100	29,31	6,57	1,234	,295
	Evden	7	29,42	4,43		
	Her ikisi	25	27,12	5,51		

Not. * $p < 0.05$ ¹Bağımsız iki örneklem t testi ²Tek yönlü varyans analiz testi (ANOVA)

Tablo 5.15 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Annelerin Öğretim Düzeyi ile Post-Hoc Karşılaştırması

Anne Öğretim (I)	Anne Öğretim (J)	I-J	SE	<i>p</i>
İlk-orta öğretim	Üniversite mezunu	4,377	1,345	,004
	Lisansüstü	4,109	1,467	,018
Üniversite mezunu	İlk-orta öğretim	-4,377	1,345	,004
	Lisansüstü	-,268	1,189	1,000
Lisansüstü	İlk-orta öğretim	-4,109	1,467	,018
	Üniversite mezunu	,268	1,189	1,000

Tablo 5.16 Annelerin Aşırı Koruyucu Ebeveynlik Tutumunun Annelerin Çalışma Şekli ile Post-Hoc Karşılaştırması

Anne Çalışma Şekli (I)	Anne Çalışma Şekli (J)	I-J	SE	<i>p</i>
Fiziksel	Evden	5,995	1,977	,010
	Hem fiziksel hem evden	4,241	1,469	,015
Evden	Fiziksel	-5,995	1,977	,010
	Hem fiziksel hem evden	-1,754	2,161	1,000
Hem fiziksel hem evden	Fiziksel	-4,241	1,469	,015
	Evden	1,754	2,161	1,000

Tablo 5.14 göz önüne alındığında annenin öğretim düzeyinin, annenin aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür, $F(2,137) = 5.71$, $p \leq .05$. Bu doğrultuda, Bonferroni testi ile yapılan Post-Hoc analizi sonrasında (Tablo 5.15) ilk-orta öğretim mezunu annelerin ($M=32,28$; $SD=5,81$), üniversite mezunu ($M=27,90$; $SD=6,16$) ve lisansüstü annelere ($M=28,17$; $SD=6,12$) göre aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Diğer gruplar arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Diğer yandan annelerin çalışma zamanı ile aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu arasında yapılan analiz sonucuna göre bağımsız iki değişkenli t-testi anlamlı, $t(54.723)=2.59$, $p \leq .05$. İki grup arasında aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu düzeyinde anlamlı farklılıklar vardır. Tam zamanlı çalışan anneler ($M=29,68$; $SD=6,49$) yarı zamanlı çalışan annelere göre ($M=26,38$; $SD=4,27$) daha fazla aşırı koruyucu ebeveynlik tutumuna sahiptir.

Son olarak annelerin çalışma şeklinin, annelerin aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır, $F(2,75) = 7.07$, $p \leq .05$. Sonuca

göre, Bonferroni testi ile yapılan Post-Hoc analizi sonrasında (Tablo 5.16) her gün fiziksel olarak işe gidip gelen annelerin ($M=30,70$; $SD=6,49$), her gün evden çalışan annelere ($M=24,70$; $SD=5,10$) ve belirli günler fiziksel olarak gidip belirli günler evden çalışan annelere ($M=26,45$; $SD=3,66$) göre aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu daha yüksektir.

Bunların dışında diğer sosyodemografik değişkenler ve gruplar ile annelerin aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

BÖLÜM 6

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel amacı annenin Covid-19 korkusu ile çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkide annenin ebeveynlik tutumunun aracı etkisinin incelenmesidir. Çalışma kapsamında annenin Covid-19 korkusu ile çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve anksiyete/içe dönüklük davranışları arasında ebeveynlik tutumlarının alt ölçekleri ile aracılık etmesi beklenmiştir. Araştırma kapsamında bu değişkenlerin odak olmasının sebebi; Covid-19 korkusu ile çocukların kaygı, saldırganlık ve sosyal yetkinlik davranışları arasındaki ilişkinin anlamlılığına (Florek, Debski, Magdalena, Gorczyca ve Pudlo, 2021); Covid-19 korkusu ile ebeveynlik tutumu arasındaki ilişkinin anlamlılığına (Ghosh, Dubey, Chatterjee ve Dubey, 2020); annelerin ebeveynlik tutumu ile çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişkinin anlamlılığına (Hoeve, Dubas, Gerris, Van der Laan ve Smeenk, 2011; Otten, Soenens, Engels ve Janssens, 2015; Hoeve, Dubas, Gerris; Yenidede, 2018; İyi ve Çoban, 2019) odaklanan birçok araştırma olmasına rağmen Covid-19 korkusunun çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişkide ebeveynlik tutumunun aracı (medyatör) etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra Covid-19 korkusu ile annenin ebeveynlik tutumu arasındaki çalışmalar da sınırlı görülmektedir. Bu noktada, araştırma kapsamında aracı etki analizlerini yapabilmek adına Baron ve Kenny'in (1986) öne sürdüğü kriterler analiz edilmiş ve doğrulanmıştır. Yapılan analizler sonucu ilk modelde marjinal değerde, ikinci modelde tamamen anlamlılık kaybedilmiştir. Buna göre marjinal değerde anlamlılık kaybı olan ilk modelde sonuçların anlamlılığı Sobel testi ile test edilmiş, doğrulanmıştır. Böylece her iki modelde de tam aracı etki sonucuna

ulaşmıştır. Araştırmanın bu bölümünde literatür doğrultusunda elde edilen bulgular tartışılmış ve araştırmanın sınırlılıkları ve öneriler ele alınmıştır.

Araştırmada aracı etki kapsamında annenin Covid-19 korkusu düzeyi yordayıcı, çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve anksiyete/içe dönüklük davranışları yordanan, annenin ebeveynlik tutumu aracı değişken olacak şekilde model oluşturulmuştur. Ebeveynlik tutumu kendi içinde otoriter, demokratik, izin verici ve aşırı koruyucu olmak üzere 4 alt boyuttan oluştuğundan bu doğrultuda modeller oluşturulmuştur.

Bu ana değişkenler arası korelatif ilişkiler ele alındığında; annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların kızgınlık/saldırganlık davranışları arasındaki herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Literatüre bakıldığında ise pandemi sürecinde ebeveynlerde meydana gelen kaygının çocuklarda öfke, saldırganlık, kaygı davranışı ortaya çıkardığı gösterilmiştir (Çelik ve Çak, 2021; Jiao ve ark., 2020) Jiao ve ark. (2020) yaptığı araştırmada Çin, Shaanxi Eyaletinde 168 kız, 142 oğlan çocuk olmak üzere 3-18 yaş arasında toplam 320 çocuktan veri toplanmıştır. Online şekilde toplanan veriler doğrultusunda kaygı/yapışkanlık çocuklarda görülen en yaygın davranış olsa da öfke, saldırganlık davranışlarının olduğu da elde edildi. Örneklem grubunun genişliği, yaş grubu skalasının genişliği ve kültürel farklılıklar bulgular arasındaki değişkenliğin sebebi olabilir. Ancak bu kapsamda literatürde çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu noktada daha geniş ve detaylı sonuçlar için gelecek araştırmalar; erken çocukluk dönemi yaş grubunda, daha büyük ve yaş grubu bakımından dengeli dağılan bir örneklem grubu içinde daha fazla çalışmalar yapmaya odaklanabilir.

Araştırmanın bir sonraki adımında annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyi arasındaki ilişki incelenmiş, değişkenler arası anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Araştırmanın bu adımında elde edilen bulgular, bu alanda yapılan literatür çalışmalarının sınırlılığı dolayısıyla tartışılmamıştır. Fakat literatürde ebeveyn kaygısının çocukların sosyal yetkinlik düzeyi üzerindeki etkilerine odaklanan çalışmalara rastlanmaktadır. Tola (2003) aşırı kaygılı, koruyucu ebeveynlerin çocuğa ihtiyacı olan özerkliği vermediği, gereğinden fazla müdahale ve kontrolde bulunup ilgi gösterdiğini ve bu davranışların çocuğun güvenini, bağımsızlığını kazanmasını engelleyip aşırı bağımlı, utangaç ve sosyal yetkinlik becerisi düşük olmasına sebep olduğunu öne sürmektedir. Ebeveyn kaygısı ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyi arasında araştırmalar olduğu gibi ebeveyn Covid-

19 korkusu ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyi arasında da aynı ilişkilerin bakıldığı yeni araştırmalar gerekmekte ve bu kapsamda literatüre katkı sağlanmalıdır.

Diğer yandan annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkiye bakıldığında Covid-19 korkusunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları ile anlamlı, pozitif yönde ilişkisi olduğu görülmüştür. Buradan elde edilen sonucun literatür kapsamında elde edilen bilgiler ile (Ghosh, Dubey, Chatterjee ve Dubey, 2020; Frankel, Kuno ve Sampige, 2021) birbirini desteklediği görülmektedir. Bu adımdan elde edilen sonuçlar klinik açıdan değerlendirildiğinde ebeveynlerin Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğundan, özellikle pandemi döneminde çocukların kaygı davranışları üzerine çalışan terapistlerin psikoterapi modülleri içine ebeveyn Covid-19 korkusuna dair müdahaleleri de eklemelerinin önemli olduğu öne sürülebilir.

İkinci adımda ise annelerin Covid-19 korkusu ile annelerin ebeveynlik tutumları arasındaki ilişki ebeveynlik tutumlarının her bir alt boyutunun toplam puanı ile analiz edilip incelenmiştir. Annelerin Covid-19 korkusu ile otoriter ebeveynlik tutumları arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki, aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu ile pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkiye rastlanmış olup, demokratik ebeveynlik tutumu ile izin verici tutumlar arasında da anlamlı ilişkilere rastlanmamıştır.

Literatür göz önüne alındığında ise Covid-19 korkusunun anne-çocuk ilişkisine negatif yönde etkisi olup ebeveynlik tutumlarına olumsuz etki ettiği görülmektedir (Ghosh, Dubey, Chatterjee ve Dubey, 2020; Kurt, 2021). Bu noktada bulgumuzun literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Diğer yandan annelerin Covid-19 korkusunun korku, kaygı, depresyon, stres, çaresizlik gibi olumsuz duyguları ortaya çıkardığı görülmekle birlikte (Ahorsu ve ark., 2020; Lin, 2020; Guan ve ark., 2020; Huang ve ark., 2020; Artan, Meydan ve Irmak, 2021) annenin ebeveynlik tutumunu etkilediği bulgularla da uyumludur (Ghosh, R., Dubey, M.J., Chatterjee, S. ve Dubey, S., 2020). Klinik çerçevede aşırı koruyucu ebeveyn tutumları ile çalışırken pandemi sürecinde Covid-19 korkusu da göz önüne alınıp süreçte değerlendirilmesi önerilebilir. Literatür kapsamında ebeveynlik tutumlarının pandemi sürecinde negatif bir yönde değişime uğradığı ele alındığı görülmekle birlikte (Kurt, 2021) demokratik ebeveyn tutumu kapsamında yapılan çalışmaların sınırlılığı dolayısıyla tartışılmamıştır. Gelecek araştırmaların bu çerçeveye odaklanarak literatüre katkı sağlaması

önerilmektedir. Kay ve Sağlam (2021) yaptığı araştırmada pandemi süreci ile birlikte ebeveynlik tutumlarının daha çok aşırı koruyucu tutuma yönelmiş olsa da izin verici ebeveyn tutumlarına da yöneldiğini öne sürmüştür. Ancak bu kapsamda geniş bir literatüre sahip olunmadığından bu bölümde elde edilen bulgular tartışılmamıştır. Bu noktada gelecek araştırmalarda spesifik olarak pandemi sürecinde ebeveynlik tutumlarındaki değişikliklere odaklanılabilir. Bu doğrultuda pandemi döneminde ebeveyn tutumları üzerine çalışan terapistlerin, özellikle ebeveynlerdeki Covid-19 korkusunu da değerlendirmeleri ve söz konusu korkunun ebeveynlik tutumlarına yansımalarını da terapötik müdahale sürecinde ayrıntıyla incelemeleri önerilebilir.

Üçüncü adım olarak annenin ebeveynlik tutumu ile çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkiye odaklanılmış ve ebeveynlik boyutu dört alt boyutu ile her bir davranışla arasındaki ilişkiye göre değerlendirilmiştir. Otoriter ebeveynlik tutumunun kızgınlık/saldırganlık ve anksiyete/içe dönüklük davranışları ile pozitif yönde; sosyal yetkinlik davranışları ile negatif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Literatüre bakıldığında bu araştırma sonucunu destekleyen; annelerin sıcak, samimi ve koşulsuz sevgi içermeyip talepkârlığının fazla olduğu otoriter ebeveynlik tutumunun çocukların davranışlarında ve sosyal becerilerinde olumsuz etki yarattığına yönelik birçok araştırma bulunmaktadır (Spaccarelli vd., 1995; Bergman ve Walker, 1997; Lipsey ve Derzon, 1998; Chipman, Olsen ve Klein, 2000; Ersen, İlnem, Havle, Yener, Karamustafalıoğlu ve İpekçioğlu, 2001; Jonson-Reid, 2004; Steinberg, Eisengart ve Cauffman, 2006; Hoeve, Blokland, Dubas, Loeber, Gerris ve Van der Laan, 2008; Hoeve, Dubas, Gerris, Van der Laan ve Smeenk, 2011; Stone, Otten, Soenens, Engels ve Janssens, 2015). Buradan elde edilen sonuçlar klinik perspektifinden ele alındığında çocuklarda meydana gelen kaygı, saldırganlık gibi olumsuz davranışlarda ya da sosyal yetkinlik becerilerinin düşük olduğu çocuklarda talep eden ancak ilgi vermeyen otoriter ebeveynlik tutumuna yönelik müdahaleler sürece dahil edilebilir.

Demokratik ebeveynlik tutumu ile çocukların kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişkiye bakıldığında ise sosyal yetkinlik düzeyi ile pozitif, anksiyete/içe dönüklük davranışları ile negatif bir ilişki bulunmuş olup kızgınlık/saldırganlık ile herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Literatür kapsamında demokratik ebeveynlik tutumunun sahip olduğu sağlıklı sınırlar, ilgi, dengeli talepkârlık düzeyinin çocukların sosyal becerilerine olumlu katkıyla, sağlıklı problem çözme becerileri geliştirdiğini ve daha dışa dönük, sosyal çocuklar

olduğunu öne süren araştırmalarla (Hurlock, 1978; Çağdaş, 1997; Dworetzky, 1981; Maccoby ve Martin, 1983; Aral ve Baran, 2011) uyumlu olduğu görölmüştür. Klinik anlamda demokratik ebeveynlik tutumunun çocukların sağlıklı gelişimine yönelik etkisi ön planda tutulup ebeveynlerin davranışlarına bir rehber niteliğinde öne sürülebilir.

İzin verici ebeveynlik tutumu ile çocukların kırgınlık/saldırganlık davranışları arasında pozitif yönde bir ilişki görölmüş; diğer davranışlarla herhangi anlamlı bir ilişki görölmemiştir. Buradan çıkan sonuç ise literatür kapsamında çocukların ihtiyacı olan sağlıklı sınırlar, ilişki ve iletişimin olmadığı izin verici ebeveynlik tutumunun çocukların duygularını düzenleyemeyip saldırgan davranışlar göstermesine yol açtığını öne süren yönünden bulgularla uyumlu olduğu görölmektedir (Ekşi, 1980; Demir ve Şendil, 2008; Timpano, Carbonella, Keough, Abramowitz ve Schmidt, 2015; Nazlıoğlu, 2019). Klinik anlamda çocukların öfke ve saldırgan davranışları ele alınırken izin verici ebeveyn tutumunun sağlayamadığı sağlıklı sınırlar ve iletişim yapılan müdahalelere eklenebilir.

Ebeveynlik tutumunun son alt boyutu olan aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu ile Covid-19 korkusu arasındaki ilişki ele alındığında ise anksiyete/içe dönüklük davranışı ile pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görölürken; diğer davranışlar ile anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır. Elde edilen bu bulgu da literatür kapsamında müdahaleci, fazla korumacı, sorumluluk vermekten kaçınan bir yaklaşımın olduğu aşırı korumacı ebeveyn tutumunun çocukların kaygılı, başkasına bağımlı, kendine güveni olmayan davranışlar ortaya çıkardığını öne süren araştırmalarla birbirini destekler nitelikte olduğu görölmüştür (Left, 1966; Kaya, 1997; Kadison ve DiGeronimo, 2004; Demir ve Şendil, 2008; Oğuz, Özçelik, 2018). Klinik anlamda kaygılı çocuklar ile çalışan terapistlerin ebeveynlerin kaygısına yönelik dikkat verip bu yönde müdahaleler yapmasının anlamlı olduğu söylenebilir.

Tüm bunlar doğrultusunda Baron ve Kenny'in (1986) aracı etki kriterleri doğrultusunda (bağımsız) Covid-19 korkusu ile (bağımlı) çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasındaki ilişki anlamlı, (bağımsız) Covid-19 korkusu ile (aracı) annenin otoriter ebeveynlik tutumu ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu anlamlı, (bağımlı) çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları ile (aracı) annenin otoriter ebeveynlik tutumu ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Buradan ortaya çıkan otoriter ebeveynlik tutumunun ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun aracı etkisine yönelik ayrı ayrı iki modelde de aracı değişken

analize dahil edildiğinde bağımsız değişken bağımlı değişken üzerinde anlamlılığını kaybederek yordayıcılığının azaldığı görülmüştür, yapılan Sobel testi ile de her iki modelin de tam aracı etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada annelerin Covid-19 korkusunun çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışlarını etkilediğini ancak sahip oldukları ebeveynlik tutumları kontrol edildiğinde ebeveynlik tutumunun tam aracı rolünün olduğunu ve pandemi sürecinde çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışlarındaki değişimin annelerin ebeveynlik tutumları üzerinden etkilendiğini söyleyebiliriz. Literatüre bakıldığında ise araştırma kapsamındaki değişkenleri aracılık hipotezi üzerinden ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Araştırmanın yan amaçları olarak ana değişkenler ile sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Bu kapsamda çocukların yaşının, kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve anksiyete/içe dönüklük davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Literatüre bakıldığında kızgınlık/saldırganlık ve anksiyete/içe dönüklüğe yönelik araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak çocukların sosyal yetkinlik düzeyi ile çocukların yaşı arasında çocukların gelişim süreci ele alındığında anlamlı bir ilişkiye ulaşıldığı görülmektedir (Kandır, 2003; Ulutaş, 2007a; Aral ve Baran, 2011). Bu noktada literatürle uyumsuz olması çocukların yaşlarında yeteri kadar dengeli bir dağılım olmaması olabilir. Gelecekteki araştırmalar çocukların yaş grubunda daha dengeli bir çerçeveden ele alabilir.

Bunun yanı sıra çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri ile sosyoekonomik düzey arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Literatüre bakıldığında ise elde edilen bilgiler birbirini desteklemektedir. Stres modeli ailenin sosyoekonomik düzeyinin ebeveynlik tutumlarını etkilediğini ifade etmektedir (Yeung, Linver & Brooks-Gunn, 2002). Ekonomik durumun iyi olması olumlu ebeveynlik tutumlarını ve çocukların sağlıklı ilişki ve becerilerini artırırken, yetersiz ekonomik durum ebeveynlik tutumlarına olumsuz etki etmekle birlikte ebeveyn-çocuk arasında duygusal bağ ve iletişimi de etkilemektedir (Conger, Patterson ve Ge, 1995; McLoyd, 1990; Baydar, Akçınar ve İmer, 2012). Saha kapsamında ele alındığında çocukların ihtiyaçlarına olan erişiminin yeterli olmadığı ve ekonomik durumun düşük olduğu bölgelere yönelik sosyal yetkinlik çalışmaları, atölyeleri yapılması önerilebilir.

Annelerin Covid-19 korkusu ile sosyodemografik veriler arasındaki ilişkiye bakıldığında Covid-19 korkusu ile sosyodemografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Buradan hareketle Covid-19 pandemi sürecinin getirdiği korkunun öğretim düzeyi, medeni durum, sosyoekonomik durum, çalışma

durumu/şekli/zamanı fark etmeksizin herkesi ortak bir paydada etkilediği çıkarımına ulaşılmaktadır. Ancak araştırmada ebeveynlerin medeni durumları kapsamında 140 annenin 132'si (%94,3) birlikte; 8'i (%5,7) bekar gözükmektedir. Medeni durum dağılımındaki bu dengesizlik araştırmanın sınırlılıkları arasındadır. Gelecek araştırmalarda bu değişkene yönelik dengeli bir örnekleme sahip olmak literatüre bir katkı sağlayabilir.

Bunun yanı sıra Covid-19 korkusunun Covid-19 aşısı olma durumu ile ilişkisine bakıldığında, annenin Covid-19 aşısı olma durumu ile pozitif yönde bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Buradan sonuçla korku/kaygının beraberinde koruma/korunma içgüdüğü getirdiği düşünülerek Covid-19 korkusunun yüksek olduğu annelerin önlem ve korunmaya yönelik daha fazla hassasiyete sahip olduğu çıkarımına ulaşılabılır. Ancak araştırma kapsamında Covid-19 aşısı olan ve olmayan annelerin sayısına bakıldığında, Araştırmaya katılan 140 anneden 128 annenin (%91,4) Covid-19 aşısı olduğu, 12 annenin (8,6) Covid-19 aşısı olmadığı görülmektedir. Aşı olan ve olmayan annelerin sayısı arasındaki dengesizlik araştırmanın sınırlılıklarından bir tanesidir. Gelecek araştırmalarda bu kapsamda dengeli bir örnekleme sahip olarak değerlendirmek literatüre konu ile katkısı bakımından önemli olacaktır.

Diğer bir yan amaç olarak annelerin ebeveynlik tutumları sosyodemografik değişkenlerle karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda, ilk olarak çocukların cinsiyetinin ebeveynlerin ebeveynlik tutumları üzerindeki etkisine bakılmış ve anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buradan ebeveynlerin kız ya oğlan çocuk olmasına bağlı olarak tutumlarında değişen herhangi bir farklılık görülmemektedir. Bunun aksine Kağıtçıbaşı (1982) yaptığı araştırma kapsamında geleneksel yapı içerisinde ebeveynlerin kız ve oğlan çocuklardan beklentilerinde ve yaklaşımlarında farklılıklar olup bunların cinsiyet rolleri sosyalleşmesine sebep olduğunu öne sürmektedir. Bu araştırma kapsamında elde edilen sonuca göre cinsiyetler arasında anlamlı farklılık çıkmaması kız-oğlan çocuklarına yönelik yaklaşımlarda daha dengeli bir yerde olduğumuzu düşündürmekte ve umut verici bir noktada yer almaktadır. Bunun yanı sıra farklı yaş grupları ve daha geniş yelpazede farklı bölgeleri kapsayan bir örnekleme yapılan gelecek araştırmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öğretim düzeyi ile ebeveynlik tutumları arasındaki ilişkiye bakıldığında ise otoriter ebeveynlik tutumunda üniversite mezunu annelerin lisansüstü annelere göre daha otoriter olduğu görülmektedir. Aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunda ise ilk-orta

öğretim mezunu annelerin, üniversite ve lisansüstü annelere göre daha koruyucu olduğu görülmektedir. Buradan çıkan sonuçların literatür kapsamında ebeveynlerin öğretim düzeyi yükseldikçe demokratik, eşitlikçi, paylaşımcı davranışları artarken; kontrolcü ve sıkı disiplin tutumlarının azaldığını öne süren araştırmalarla uyumlu olduğu görülmektedir (Tokol, 1996; Özben & Argun, 2002; Aktaş Özkafacı, 2012). Babanın öğretim düzeyinin annenin ebeveynlik tutumu üzerindeki etkisine bakıldığında ise lisansüstü mezunu babaların eşlerinin, ilk-orta öğretim mezunu babaların eşlerine göre izin verici ebeveynlik tutumunun daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç ise eşlerin öğretim düzeyinin birbirine olan etkisine yönelik bir sonuç çıkarmaktadır.

Sosyoekonomik düzeyin annelerin ebeveynlik tutumuna yönelik etkisine bakıldığında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buradan sonuçla gelir düzeyinin ebeveyn çocuk ilişkisinde belirleyici bir etken olmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında ise düşük ekonomik düzeyinin ebeveynlik tutumlarını olumsuz etkilediğine yönelik araştırmalar yer almaktadır (Conger, Patterson ve Ge, 1995; McLoyd, 1990; Baydar, Akçınar ve İmer, 2012). Bu araştırma kapsamında anlamlı bir ilişki çıkmaması sosyoekonomik düzey grupları arasındaki dengesiz dağılım olabilir. Gelecek araştırmalarda dengeli bir SED dağılımı ile bu kapsamda araştırmalar ele alınabilir.

Annenin çalışıp çalışmama durumunun ebeveynlik tutumuna etkisine bakıldığında tam zamanlı çalışan annelerin, yarı zamanlı çalışan annelere göre aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun daha yüksek olduğu görülmüştür. Buradan hareketle çocuklar ile geçen zaman azaldıkça ebeveynlerin koruyucu tutumlarının daha fazla arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Alabay'ın (2017) ve Öğretir ve Demiriz'in (2007) yapmış olduğu araştırmalara göre ise çalışmayan ebeveynlerin çalışan ebeveynlere oranla daha koruyucu bir tutum gösterdiği elde edilmiştir. Bu noktada pandemi sürecinde çalışma ve çalışmama durumlarının Covid-19 korkusu ile şekillenmiş olma ihtimaline yönelik bir çıkarım elde edilebilir.

Buna ek olarak annenin çalışma şekli göz önüne alındığında; her gün fiziksel olarak işe gidip gelen annelerin, her gün evden çalışan ve belirli günler evden belirli günler fiziksel çalışan annelere göre daha yüksek düzeyde aşırı koruyucu ebeveynlik tutumuna sahip olduğu görülmüştür. Yine bu sonuç ile birlikte çocukla geçen zaman azaldıkça ebeveynlerin çocuklarına yönelik daha kaygılı bir yerden ortaya çıkan aşırı koruyucu yaklaşımlarının meydana geldiği çıkarımına ulaşılmaktadır. Bu alanda

literatür çalışmalarının sınırlılığı dolayısıyla bu kısımdaki bulgular tartışılmamıştır. Gelecek araştırmalar çalışma şekillerine yönelik araştırmalara odaklanıp katkı sağlaması önerilmektedir.

Sonuç olarak annelerin Covid-19 korkusu ile çocukların anksiyete/içe dönüklük davranışları arasında annelerin otoriter ebeveynlik tutumu ve aşırı koruyucu ebeveynlik tutumunun anlamlı bir tam aracı etkisi olduğu bulunmuştur. Elde edilen bilgiler okul öncesi çocukların davranışları üzerinde Covid-19 sürecinin ve bu süreçte ebeveynlik tutumlarının etkisini anlamlandırmak adına literatüre katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın hipotezlerinin önemli bir bölümü doğrulanmış olsa da söz konusu araştırmanın bazı sınırlılıkları da mevcuttur. Bunlar; araştırmanın yalnızca erken çocukluk dönemini kapsamaması, annelerle yapılması, Covid-19 geçirmemiş anneleri dahil etmesidir. Elde edilen bilgiler ve araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda gelecek araştırmalar çalışmayı farklı yaş grupları ile yapabilir ve bu kapsamda yaş grubu yelpazesini genişletebilir. Araştırma kapsamında Covid-19 korkusu üzerinde herhangi bir karıştırıcı değişken olmaması adına Covid-19 geçiren anneler örnekleme dahil edilmemiştir, ancak gelecek araştırmalarda Covid-19 geçiren ve geçirmeyen anneler ile gruplar arası bir çalışma literatüre bir diğer açıdan katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, 140 kişilik örneklem kapsamında bazı değişkenlere yönelik sınırlılıklar şu şekildedir: babaların hayatta olma durumunda tüm babalar hayatta; medeni durum değişkeninde yalnızca sekiz kişi bekar; babaların çalışma durumunda yalnızca altı baba çalışmıyor; çekirdek aile içinde Covid-19 tanı alma durumunda yalnızca on sekiz kişinin çekirdek ailesinde tanı alan bir var; çekirdek aile içinde Covid-19 sebebiyle yoğun bakımda yatan olma durumunda yalnızca iki kişinin çekirdek ailesinde Covid-19 sebepli yoğun bakım tedavisi olmuş; çekirdek aile içinde Covid-19 sebebiyle vefat eden kişi olma durumunda yalnızca bir kişinin çekirdek ailesinde Covid-19 sebebiyle vefat olmuş; Covid-19 aşısı olma durumunda yalnızca on iki kişi aşısı olmamış gözükmektedir. Bu değişkenlere yönelik örneklem sayılarındaki dengesizlik araştırma kapsamında sınırlılık olarak ele alınmaktadır. Gelecek araştırmalarda bu değişkenlere yönelik dengeli bir örneklem literatüre katkı sağlaması açısından değerlendirilebilir.

Son olarak, bu araştırma kısıtlı zaman aralığı sebebiyle, annelere daha kolay ulaşılabildiğinden anne-çocuk ilişkisine odaklanmıştır. Ancak ebeveyn-çocuk ilişkisinde tek bakımverenin anne olmadığının altı çizilerek gelecek araştırmalarda babalarla ilgili çalışma yapılması da önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçınar, B. (2020). *İleri Araştırma Yöntemleri Yüksek Lisans Ders Notları*. FMV Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Aksoy, A. B., & Kılıç, K. M. (2019). Tutuklu/Hükümlülerin Ebeveynlik Tutumları ile Kendi Ebeveynlerinden Algıladıkları Ebeveynlik Tutumları Arasındaki İlişki. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 672-685.
- Aktaş Özkafacı, A. (2012). *Annenin çocuk yetiştirme tutumu ile sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi: Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Alabay, E. (2017). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarının incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 156- 174.
- Aral, N., Baran, G. (2011). *Çocuk Gelişimi*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü.
- Arı, R., A. Çağdaş., Z. Seçer Şahin. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Arslan, E. & Arı, R. (2008). Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlama, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Artan, T., Meydan, S., & Irmak, H.S. (2021). Turkish Version of the Fear of COVID-19 Scale: Validity and Reliability Study. *Arch Health Sci Res*, 8(2):117-123.
- Aydın, B., Şirin, A., Yayıcı, M., Otrar, M., Yayıcı, L. (2002). *Gelişim Psikolojisi-İnsan Gelişiminin Temelleri*. Ankara: SFN Yayıncılık (Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Başkanlığı).
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*, New Jersey: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*, New York: Worth Publishers.

- Baş, A. ve Siyez, D. (2011). Akranları tarafından kabul gören ve görmeyen ilköğretim okulu öğrencilerinin akran ilişkilerine yönelik algılarının incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 9, 43-70.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887-908.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1), 1-103.
- Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N. (2012). Çevre, Sosyoekonomik Bağlam ve Ana Babalık. Der. M. Sayıl ve B. Yağmurlu. "Ana Babalık: Kuram ve Araştırma" (81- 127). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 198-210.
- Bergman, A.J. ve Walker, E. (1995). "The Relationship Between Cognitive Functions and Behavioral Deviance in Children at Risk for Psychopathology", *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 36: 265-278.
- Bigras M, Dessen MA (2002) Social competence and behavior evaluation in Brazilian preschoolers. *Early Educ Dev* 13: 140-151.
- Bronfenbrenner U (1977) Toward an experimental ecology of human development. *Am Psychol* 32: 513-530.
- Bronfenbrenner U (1986) Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Dev Psychol* 22: 723- 742.
- Bronfenbrenner U (1989) Ecological systems theory. *Annals of Child Development* 6 içinde, R. Vasta (ed) JAI, Greenwich, CT. s:187-251.
- Buchanan, A. (2014). Risk and protective factors in child development and the development of resilience. *Open Journal of Social Sciences*, 2, 244 -249. doi: 10.4236/jss.2014.24025.
- Butovskaya M.L. ve Demianovitsch A.N. (2002) Social competence and behavior evaluation (SCBE-30) and socialization values (SVQ): Russian children ages 3 to 6 years. *Early Educ Dev* 13: 153-170.
- Campbell SB (2002) *Behavior problems in preschool children: Clinical and developmental issues*. Guilford, New York.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the brief COPE. *International Journal of behavioral medicine*, 4 (1), 92-100.
- Centers for Disease Control and Prevention (2020a). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Manage anxiety & stress. Retrieved March 16, 2020, from: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prepare/managingstress-anxiety.html>

- Centers for Disease Control and Prevention (2020b). Coronavirus disease 2019 (COVID-19): Reducing stigma. Retrieved March 16, 2020, from: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/about/related-stigma.html>
- Colder, C.R., Lochman, J.E. ve Wells, K.C. (1996). The Moderating Effects of Children's Fear and Activity Level on Relations Between Parenting Practices and Childhood Symptomatology. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25(3), 251-263.
- Conger, R. D., Patterson, G. R. & Ge, X. (1995). It takes two to replicate: A mediational model for the impact of parents' stress on adolescent adjustment. *Child Development*, 66, 80-97.
- Chipman, S., Olsen, S.F., Klein, S. vd. (2000). Family Relations, Differences in Retrospective Perceptions of Parenting of Male And Female Inmates and Non-Inmates, *Family Relations*, 49 (1): 5-12.
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve davranışı psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çaykuş, E. T., Çaykuş, T. M. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Çocukların Psikolojik Dayanıklılığını Güçlendirme Yolları: Ailelere, Öğretmenlere ve Ruh Sağlığı Uzmanlarına Öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 95-113.
- Çelik, Ş. ve Çak, E. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Aile Üzerine Etkisi. *Gevher Nesibe Journal Of Medical & Health Sciences*. 8(11), 43-49. Doi: <http://dx.doi.org/10.46648/gnj.185>
- Çıkrıkçı, A. (2020). *Okul Öncesi Eğitime Yeni Başlayan Çocukların Ayrılma Kaygıları ile Annelerinin Kaygıları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çorapçı, F., Aksan N., Arslan-Yalçın, D. ve Yağmurlu, B. (2010). Okul Öncesi Dönemde Duygusal, Davranışsal ve Sosyal Uyum Taraması: Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2).
- Çölgeçen, Y. & Çölgeçen, H. (2020). Covid-19 Pandemisine Bağlı Yaşanan Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Türkiye örneği, *Turkish Studies*, 15(4), 261-275. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44399>
- Dağ, İ. (1999). Psikolojinin ışığında kaygı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 6, 181-189.
- Darling, N., ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Demirbaş, M. ve Yağbasan, R. (2005). Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Akademik Başarılarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 165-166.

- Demirkaya, S. K. ve Abalı, O. (2012). Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının okul öncesi dönem davranış sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13:67-74.
- Denham, S. A., Renwick, S. M., & Holt, R. W. (1991). Working and playing together: prediction of preschool social-emotional competence from mother-child interaction. *Child Development*, 62(2), 242-249.
- Denham, S.A. & Kochanoff, A.T. (2002). Parental contributions to preschoolers' understanding of emotion. *Marriage & Family Review*, 34(3-4), 311-343. doi: 10.1300/J002v34n03_06
- Denham, S.A., Bassett, H.H., & Wyatt, T. (2007). The socialization of emotional competence. In J. E. Grusec, & P. D. Hastings (Eds.). *Handbook of socialization: Theory and research*, 614–637. New York: Guilford Press.
- Derman, M. T. ve Başal, H. A. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. Amasya Üniversitesi. *Eğitim Fakültesi Dergisi* 2(1), 115-144.
- Dikmeer İA. Bilişsel gelişim kuramları. In Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları (Eds AS Aysev, Y Taner):95-107. İstanbul, Golden Print, 2007.
- Döğler, S. S., Kılınç, F. E. (2021). 4-6 Yaş Çocuğa Sahip Ailelerin Covid-19 Pandemi Sürecinde Çocukları ile İletişimlerinin İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 480-496.
- Eisenberg, N., Zhou, Q., Spinrad, T. L., Valiente, C., Fabes, R. A., ve Liew, J. (2005). Relations among positive parenting, children's effortful control, and externalizing problems: A three-wave longitudinal study. *Child Development*, 76, 1055–1071
- Ekşi, A. (1980). *Çocuk, genç, ana babalar*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Eminoğlu, B. (2007). *Dört Beş Yaş Çocuklarının Sosyal Davranışları ile Ebeveyn Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*, New York: Norton.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton&Company,Inc.
- Eroğlu Ada, F. (2016). *The role of home and childcare chaos in children's development*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ersen, H., İlnem, M. C., Havle, N., Yener, F., Karamustafalıoğlu, N. ve İpekçioğlu, D. (2011). Suç İşlemiş Kadınların Sosyodemografik Özellikleri Anne Baba Tutumları ve Öfke İfade Biçimlerinin Değerlendirilmesi, *Klinik Psikiyatri*, 14: 218-229.

- Florek S., Dębski P., Piegza M., Gorczyca P. ve Pudło R. (2021) Relationship between the Severity of Anxiety Symptoms, Aggression and Alcohol Consumption during the COVID-19 Pandemic Period. *Medicina (Kaunas)*. doi: 10.3390/medicina57090959. PMID: 34577882; PMCID: PMC8471225.
- Folkman S., Lazarus R.S. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. *J Health Soc Behav*, 21:219-239.
- Folkman S. (1984). Personal control and stress and coping processes: a theoretical analysis. *J Pers Soc Psychol*, 46:839-852.
- Folkman S., Lazarus R.S., Gruen R.J. ve DeLongis A. (1986). Appraisal, coping, health status, and psychological symptoms. *J Pers Soc Psychol*, 50:571-579. 3.
- Ford, D.H., ve Lerner, R.M. (1992). *Developmental Systems Theory: An Integrative Approach*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications.
- Foster, S.L., & Ritchey, W.L. (1979). Issues in the assessment of social competence in children. *J Appl Behav Anal. Winter*;12(4):625-38. doi: 10.1901/jaba.1979.12-625. PMID: 16795619; PMCID: PMC1311486.
- Frankel LA, Kuno CB ve Sampige R. (2021) The relationship between COVID-related parenting stress, nonresponsive feeding behaviors, and parent mental health. *Curr Psychol*. 8:1-12. doi: 10.1007/s12144-021-02333-y. Epub ahead of print. PMID: 34642561; PMCID: PMC8499607.
- Ghosh R, Dubey MJ, Chatterjee S ve Dubey S. (2020). Impact of COVID -19 on children: special focus on the psychosocial aspect. *Minerva Pediatrica*. 72(3):226-235. DOI: 10.23736/s0026-4946.20.05887-9. PMID: 32613821.
- Guan, W. J., Ni, Z. Y., Hu, Y., Liang, W. H., Ou, C. Q., He, J. X., ... & Du, B. (2020). Clinical characteristics of coronavirus disease 2019 in China. *New England Journal of Medicine*. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa2002032>.
- Gülay, H. ve Önder, A. (2011). Annelerin tutumlarına göre 5-6 yaş çocuklarının sosyal-duygusal uyum düzeyleri. *Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,1,1.
- Gülterler, D. (2007). *Anne Babaların Uyguladıkları Disiplin Yöntemlerinin Çocukların Disiplin, İçselleştirme, Sosyal Yeterlik ve Bilişsel Olgunlaşma Sorunları ile İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hastings, P.D. & De, I. (2008). Parasympathetic regulation and parental socialization of emotion: Bio-psychosocial processes of adjustment in preschoolers. *Social Development*, 17 (2), 211-237.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Gerris, J. R. M., van der Laan, P. H. ve Smeenk, W. (2011). Maternal and Paternal Parenting Styles: Unique and Combined Links to Adolescent and Early Adult Delinquency, *Journal of Adolescence*, 34(5): 813-827.

- Hoghghi, M. S., & Long, N. (Eds.). (2004). Handbook of parenting: theory and research for practice. Sage.
- Holahan C.J. ve Moos R.H. (1987). Risk, resistance, and psychological distress: A longitudinal analysis with adults and children. *J Abnorm Psychol*, 96:3-13.
- Holden, W. G. (1997). Parents and the dynamics of child rearing. United States: Westview Pres.
- Hops, H. (1983). Children's social competence and skill: Current research practices and future directions, *Behavior Therapy*, 14(1), 3-18.
- Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J., Hu, Y., ... Cao, B. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *The Lancet*. doi:10.1016/s0140-6736(20)30183-5
- İlhan, T. (2017). *Ebeveynlerin Duygu Sosyalleştirme Stratejileri ile Çocukların Sosyal Yetkinlik Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi.
- İyi, T. İ. ve Çoban, A. E. (2019). Ebeveynlerin Duygu Sosyalleştirme Stratejileri ile Çocukların Davranış Problemleri Arasındaki İlişki. *Başkent University Journal of Education*, 6(2), 155-166.
- Jiao, W.Y., Wang, L.N., Liu, J., Fang, S.F., Jiao, F.Y., Pettoello-Mantovani, M. ve Somekh, E. (2020). Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *The Journal of Pediatrics*, 221: 264-266.
- Jonson-Reid, M. (2004). Child Welfare Services And Delinquency: The Need To Know More, *Child Welfare*, 83: 157-173.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). *Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında insan ve Aile*. İstanbul: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.
- Kalaycı, Ş. (Ed.) (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kaner, S. (2009). Zihin Engelli Çocukların Duygusal ve Davranışsal Problemlerinin Değerlendirilmesinde Anne-Baba ve Öğretmen Tutarlılığı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 239-263.
- Karaköse Çelik, S. (2020). *Covid-19 Tanısı Almış ve Almamış Bireylerde Salgına Yönelik İnançlar, Baş Etme Stratejileri ve Psikopatoloji Arasındaki İlişki: Boylamsal Bir Çalışma*. TÜBİTAK 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı.
- Karoğlu, H. ve Ünüvar, P. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Gelişim Özellikleri ve Sosyal Beceri Düzeyleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 231-254. DOI: 10.21764/efd.12383

- Keenan K, Wakschlag L (2004) *Are oppositional defiant and conduct disorder symptoms normative behaviors in preschoolers? A comparison of referred and nonreferred children*. Am J Psychiatry 161: 356–358.
- Kılıç, Ş. ve Ağaoğlu, F. (2019). Okul Öncesi Dönemde Duygu Anlamanın Sosyal Yetkinlik ve Davranış Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 182-194. DOI: 10.17556/erziefd.492898
- Kochanska, G., Murray, K. T., ve Harlan, E. T. (2000). Effortful control in early childhood: Continuity and change, antecedents, and implications for social development. *Developmental Psychology*, 36, 220–232.
- Kurt, Ş. (2021). Pandemi Sürecinde Annelerin Koronavirüs Hastalığı Korkusu ve Anne-Çocuk İletişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 13(Suppl 1):245-256. Doi: 10.18863/pgy.971643
- Kuzgun, Y. (1991). *Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları
- Küçüköyük, C. (2015). *3-5 yaş arasında ve anaokuluna giden çocuk annelerinin ayrılma kaygısı ve bağlanma biçimleri ile çocuğun davranışları ve ayrılma kaygısı arasındaki ilişki: Bilişsel esnekliğin aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, F.N., Akkuzu, H., Karaman, G. & Türkkın, Z. (2020). Covid-19 Korkusu Ölçeği'nin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *International Journal Of Social Sciences*, 3(2), 71-80.
- LaFreniere PJ, Dumas JE (1996) Social competence and behavior evaluation in children ages 3 to 6 years: The short form (SCBE-30). *Psychol Assess* 8: 369-377.
- LaFreniere P, Masataka N, Butovskaya M ve ark. (2002). Cross-cultural analysis of social competence and behavior problems in preschoolers. *Early Educ Dev* 13: 201-220.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, 62(5), 1049-1065.
- Lazarus RS. (1993) Coping theory and research: past, present, and future. *Psychosom Med*. May-Jun;55(3):234-47. doi: 10.1097/00006842-199305000-00002. PMID: 8346332.
- Levy, D. (1966). *Maternal overprotection*. New York: W. W. Norton and Company Inc.
- Liman, B. (2020). 60-72 Aylık Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranış Durumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (37), 8-19. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/54277/609992>

- Lin, C.-Y. (2020). Social reaction toward the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *Social Health and Behavior*, 3(1), 1–2. https://doi.org/10.4103/SHB.SHB_11_20.
- Lipsey M.W. ve Derzon J.H. (1998). Predictors of Violent or Serious Delinquency in Adolescence and Early Adulthood: A Synthesis of Longitudinal Research, (Eds. R Loeber, DP Farrington), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions* (pp. 86-105). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Maccoby, E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of family: Parent-child interaction. E. M. Hetherington ve P. H. Mussen, (Ed.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development* (4. baskı) içinde (1-101). New York: Wiley
- Masten, A. S., & Cicchetti, D. (2012). Risk and resilience in development and psychopathology: The legacy of Norman Garmezy. *Development and Psychopathology*, 24(2), 333-334.
- Memiş Doğan, M., Düzel, B. (2020). Covid-19 Özelinde Korku-Kaygı Düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 739-752. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44678>
- Mert, Ö. Ak. (2007). Jean Piaget düşüncesinde psikolojik yapılar (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Moos, R. (1993). *Coping responses inventory: Professional manual* (2nd ed.). New York: PAR Assessment Resources.
- Muris, P., Meesters, C., Merckelbach, H. ve Hülsenbeck, P. (2000). Worry in children is related to perceived parental rearing and attachment. *Behaviour Research and Therapy*, 38(5):487-97. DOI: 10.1016/S0005-7967(99)00072-8
- Navaro, L. (1989). *Aşırı Koruyuculuğun Çocuk Eğitimine Etkileri*. 6.Ya-pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Nazlıoğlu, A.G. (2019). *Çocuğun Ayrılık Kaygısı ile Annelerinin Kaygı Düzeyleri ve Ebeveynlik Tutumları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı.
- Özben, Ş. & Argun, Y. (2002). Okul Öncesi Çocukların Anne-Babalarının Çocuk Yetiştirme Tutumları ile İlgili Değişkenlerin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 18-28.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 9-18.
- Özdemir, Ş, Vatandaş, C. ve Torlak, Ö. (2009). Sosyal problemleri çözmeye aile yaşam döngüsünün (AYD) önemi, *Aile ve Toplum Dergisi*, 16(4), 8.

- Özyürek, A. ve Tezel Şahin, F. (2005). 5-6 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 19-34.
- Pappas, G., Kiriaze, I. J., Giannakis, P., & Falagas, M. E. (2009). Psychosocial consequences of infectious diseases. *Clinical Microbiology and Infection*, 15(8), 743–747. <https://doi.org/10.1111/j.1469-0691.2009.02947.x>
- Parker, J.G. & Asher, S.R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental Psychology*, 29(4),611-621.
- Pearlman, M. Y., Schwalbe, K. D. A., & Cloitre, M. (2010). Grief in childhood:Fundamentals of treatment in clinical practice. American Psychological Association.
- Piaget, J. (1929). The child’s conception of the world. London: Routledge.
- Ramsden, S. R. & Hubbard, J.A. (2002). Family expressiveness and parental emotional coaching: Their role in children’s emotion regulation and aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30(6), 657- 667.
- Santrock JW. (1997). Life-span development. London: *Brown & Benchmark Publishers*.
- Smith, S., Mullis, F., Kern, R. M., & Brack, G. (1999). An Adlerian model for the etiology of aggression in adjudicated adolescents. *The Family Journal*, 7(2), 135-147.
- Spaccarelli S., Coatsworth J.D. ve Bowden B.S. (1995). Exposure to Serious Family Violence Among Incarcerated Boys: Its Association with Violent Offending and Potential Mediating Variables, *Violence and Victims*, 10: 163-182.
- Spence SH, Rapee R, McDonald C ve ark. (2001) The structure of anxiety symptoms among preschoolers. *Behav Res Therapy* 39: 1293–1316.
- Spera, C. (2005). A review of the relationship among parenting practices, parenting styles, and adolescent school achievement. *Educational psychology review*, 17(2), 125-146.
- Steinberg, L., Blatt Eisengart, I. ve Cauffman, E. (2006). Patterns of Competence and Adjustment Among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Homes: A Replication in a Sample of Serious Juvenile Offenders, *Journal of Research on Adolescence*, 16(1): 47-58.
- Stone, L. L., Otten, R., Soenens, B., Engels, R. C., & Janssens, J. M. (2015). Relations between parental and child separation anxiety: the role of dependency-oriented psychological control. *Journal of child and family studies*, 24(11), 3192-3199.
- Sun, S.H., Zhu, Y.C., Shih, C.L., Lin, C.H., ve Wu, S.K. (2010). “Development and Initial Validation of the Preschooler Gross Motor Quality Scale”, *Research in Developmental Disabilities*, 31, 1187-1196.

- Şahan-Aktan, B., & Önder, A. (2018). Okul öncesi dönemde psikolojik dayanıklılık. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 20-30.
- Şendil, G. ve Demir, E. K. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (21), 15-25.
- Taborsky, B. ve Oliveira, R.F. (2012). Social competence: An evolutionary approach, *Trends in Ecology and Evolution*, 1613, 1-10.
- Timpano, K. R., Carbonella, J. Y., Keough, M. E., Abramowitz, J., & Schmidt, N. B. (2015). Anxiety sensitivity: an examination of the relationship with authoritarian, authoritative, and permissive parental styles. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 29(2), 95-105.
- Tokol, O. (1996). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam eden ve Etmeyen 3-6 Yaş Çocuklarının, Gelişim Özellikleri ve Anne-Baba Tutumlarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tola, D. (2003). *İlkokul 5. sınıf çocuklarında ahlaki yargı ile ana-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Torgerson, C. N., Love, H. A., & Vennum, A. (2018). The buffering effect of belonging on the negative association of childhood trauma with adult mental health and risky alcohol use. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 88, 44-50. doi:10.1016/j.jsat.2018.02.005
- Tozduman Yaralı, K. ve Özkan, H. K. (2016). Çocukların (60-72 Aylık) Sosyal Problem Çözme Becerileri ile Sosyal Yetkinlik ve Davranış Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 (2), 345-361.
- UNICEF (2020b). COVID-19 Ebeveyni Olmak, Sakin Olun ve Stresle Başa Çıkın. https://868b1700-4f92-4143-a9e1-4d615770397f.filesusr.com/ugd/d13cc0_dc15c5cb09534f5c856329b2473b7ffd.pdf adresinden ulaşılmıştır.
- Ural, O., Güven, G., Sezer, T., Azkeskin, K. ve Yılmaz, E. (2015). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bağlanma Biçimleri ile Sosyal Yetkinlik ve Duygu Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hsbfd/issue/7893/103919>
- Usta, S. Y., Gökcan, H. N. (2015). Çocukların ve annelerinin gözünden Covid-19. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 187-206.
- Uzun, H., Karaca, N. H., Metin, Ş. (2021). Assesment of parent-child relationship in Covid-19 pandemic. *Children and Youth Services Review*, 120. 1-11.
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk Gelişimi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

- Yavuzer, H. (1994). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1997). *Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeşilyaprak, B. (1993). Kişilik gelişiminde ailesel faktörlerin etkisine ilişkin bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(3).
- Yeung, W. J., Linver, M. & Brooks-Gunn, J. B. (2002). How Money matters for youngchildren's development: Parental investment and family processes. *Child Development*, 73, 1861-1879
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum, anne-baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkilerin gelişimsel olarak incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16(47), 1-2.
- Watts, R. E. (1995). How I remember my family: a premarital/marriage counseling questionnaire. *The Family Journal*, 3(2), 155-157.
- Wang, M. F., & Zhang, Y. L. (2012). Relationship between preschoolers' anxiety and parenting styles: a longitudinal study. *Chinese Journal of Clinical Psychology*, 20(1), 49-52.
- Wang, D., Hu, B., Hu, C., Zhu, F., Liu, X., Zhang, J., ... & Zhao, Y. (2020). Clinical characteristics of 138 hospitalized patients with 2019 novel coronavirus–infected pneumonia in Wuhan, China. *JAMA*, 323(11), 1061–1069. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.1585> .
- Wang, L., Chen, L., Jia, F., Shi, X., Zhang, Y., Li, F., ... Li, T. (2021). Risk factors and prediction nomogram model for psychosocial and behavioural problems among children and adolescents during the COVID-19 pandemic: A national multicentre study. *Journal of Affective Disorders*, 294, 128–136. doi:10.1016/j.jad.2021.06.077
- Weiss, B., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (1992). Some consequences of early harsh discipline: child aggression and a maladaptive social information processing style. *Child development*, 63(6), 1321-1335.
- Whaley, S. E., Pinto, A., & Sigman, M. (1999). Characterizing interactions between anxious mothers and their children. *Journal of consulting and clinical psychology*, 67(6), 826.
- Yahşi, G., Bayraktar, S. (2016). The Effect of Birth Order on Attachment Style According to Attachment Theory. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (1), 256-267.
- Yavuz, K. (1991). Anne ve çocuk, *Aile ve Toplum Dergisi*, 1, 12-18.
- Yenidede, E. E. (2018). *60-72 Aylık Çocukların Prososyal Davranışlarına Sosyal, Duygusal ve Bilişsel Gelişimlerinin Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi: Maltepe Üniversitesi

Yılmaz, A. (1999). Çocuk yetiştirme tutumları: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 1(3), 99-118.

Yoldaş, C. & Demircioğlu, H. (2019). Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Psikososyal Risk Faktörleri ve Koruyucu Unsurlar. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*. 18(1):40-48.

EKLER

EK A Bilgilendirilmiş Onam Formu

Sayın Katılımcı,

Bu tez, Dr. Öğr. Üyesi Z. Deniz Aktan danışmanlığında FMV Işık Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans programı öğrencisi Hilal Şişman tarafından yürütülmektedir.

Bu çalışmada annelerin Covid-19 korkusunun okul öncesi çocuklarda kızgınlık/saldırganlık, sosyal yetkinlik ve kaygı davranışları üzerindeki etkisinde annenin ebeveynlik tutumunun etkisi incelenecek olup çalışmanın yürütülebilmesi için FMV Işık Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır.

Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ölçeklerde, genel olarak, kişisel rahatsızlık verecek sorular bulunmamaktadır. Ancak katılım esnasında herhangi bir rahatsızlık hissederseniz, cevaplamayı yarıda bırakabilirsiniz. Böyle bir durum olduğunda lütfen araştırmacıya bilgi veriniz.

Cevaplarınız tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacı tarafından değerlendirilecektir; elde edilecek bilgiler bilimsel yayınlarda veya eğitimsel çalışmalarda kullanılacaktır.

Bu çalışma, birden fazla psikolojik ölçek içermektedir. Lütfen her ölçeğin başındaki yönergeyi dikkatle okuyunuz ve sorulara sizi en iyi şekilde ifade eden cevabı vermeye çalışınız. Araştırmadan geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi için tüm soruları samimi ve dürüst bir şekilde cevaplamanız ve hiçbir maddeyi boş bırakmamanız oldukça önemlidir.

Bu çalışma hakkında daha fazla bilgi almak isterseniz, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans öğrencisi Hilal Şişman ile iletişime geçebilirsiniz. Çalışmaya katıldığınız için teşekkür ederiz.

Çalışmaya Katılma Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum. Bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum ve istediğim zaman yarıda kesebileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı kullanılmasını kabul ediyorum.

Gönüllünün Adı-Soyadı:

Tarih:/..../....

EK B Sosyodemografik Bilgi Formu

1. Çocuğun Cinsiyeti

Kız ()

Oğlan ()

2. Çocuğun Doğum Tarihi (gün, ay ve yıl olarak belirtiniz.) _____

3. Okuduğu okul öncesi kurum Devlet Okulu () Özel Okul ()

4. Kaç çocuğunuz var? Tek (), 2 (), 3 (), 4 ve üstü ()

5. Ekonomik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok Düşük (), Düşük (), Orta (), Yüksek (), Çok Yüksek ()

6. Anne ve baba hayatta mı?

Her ikisi de sağ ()

Anne hayatta ()

Baba hayatta ()

Her ikisi de öldü ()

7. Medeni durumunuz Birlikte () Ayrı yaşıyor () Bekar () Dul ()

8. Doğum tarihiniz (gün, ay ve yıl olarak belirtiniz) _____

9. Öğretim düzeyiniz nedir?

İlkokul mezunu ()

Ortaokul mezunu ()

Lise mezunu ()

Üniversite mezunu ()

Lisansüstü ()

10. Eşinizin öğretim düzeyi nedir?

İlkokul mezunu ()

Ortaokul mezunu ()

Lise mezunu ()

Üniversite mezunu ()

Lisansüstü ()

11. **Şu an bir işte çalışıyor musunuz?** Evet () Hayır ()

12. **Çalışıyorsanız çalışma durumunuz nedir?**Tam zamanlı () Yarı Zamanlı ()

13. **Çalışıyorsanız çalışma şekliniz nedir?**

Her gün fiziksel olarak işe gidip geliyorum ()

Her gün evden çalışıyorum ()

Belirli günlerde fiziksel olarak işe gidiyorum belirli günlerde evden çalışıyorum()

14. **Eşiniz şu an bir işte çalışıyor mu?** Evet () Hayır ()

15. **Çalışıorsa eşinizin çalışma durumu nedir?**Tam zamanlı () Yarı Zamanlı ()

16. **Çalışıorsa eşinizin çalışma şekli nedir?**

Her gün fiziksel olarak işe gidip geliyor ()

Her gün evden çalışıyor ()

Belirli günlerde fiziksel olarak işe gidiyor belirli günlerde evden çalışıyor ()

17. **Çocuğunuzun herhangi bir nörolojik/psikiyatrik tanısı ve hala devam eden bir tedavisi söz konusu mu?**

Evet () Varsa nedir _____ Hayır ()

18. **Sizin şu anda herhangi bir nörolojik/psikiyatrik tanınız ve hala devam eden bir tedavi süreciniz söz konusu mu?** (alzheimer, bunama, epilepsi vs.)

Evet () Varsa nedir _____ Hayır ()

19. **Daha önce Covid-19 tanısı aldınız mı?** Evet () Hayır ()

20. **Daha önce çekirdek aile üyeleriniz arasında Covid-19 tanısı alan oldu mu?** Evet () Hayır ()

21. **Daha önce siz ya da çekirdek aile üyeleriniz arasında Covid-19 tanısı nedeniyle yoğun bakımda tedavi gören oldu mu?** Evet () Hayır ()

22. **Daha önce çekirdek aile üyeleriniz arasında Covid-19 tanısı sonrası hayatını kaybeden kimse oldu mu?** Evet () Hayır ()

23. **Covid-19'dan korunma amacıyla aşı yaptırdınız mı?** Evet () Hayır ()

EK C Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği Örnek Maddeler

Aşağıdaki listede çocuğun duygusal durumu ve davranışları ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Verilen numaralandırma sistemini göz önünde bulundurarak ifadelerdeki davranışları anketi doldurduğunuz çocukta ne kadar sıklıkla gözlemlediğinizi işaretleyiniz:

Bu davranışı,

(1) HİÇBİR ZAMAN, (2 veya 3) BAZEN, (4 veya 5) SIK SIK, (6) HER ZAMAN gözlemliyorum.

1. Yüz ifadesi duygularını belli etmez.	1	2	3	4	5	6
2. Zorda olan bir çocuğu teselli eder ya da ona yardımcı olur.	1	2	3	4	5	6
3. Kolaylıkla hayal kırıklığına uğrayıp sinirlenir.	1	2	3	4	5	6
4. Faaliyeti kesintiye uğradığında kızar.	1	2	3	4	5	6
5. Huysuzdur, çabuk kızıp öfkelenir.	1	2	3	4	5	6
6. Gündelik işlerde yardım eder (örneğin sınıf toplanırken ya da beslenme dağıtılırken yardımcı olur).	1	2	3	4	5	6
7. Çekingen, ürkektir; yeni ortamlardan ve durumlardan kaçınır.	1	2	3	4	5	6

EK D Ebeveyn Tutum Ölçeği Örnek Maddeler

Verilen numaralandırma sistemini göz önünde bulundurarak ifadelerdeki davranışları ne kadar sıklıkla yaptığınızı düşünerek işaretleyiniz:

(1) Hiçbir zaman böyle değildir, (2) Nadiren böyledir, (3) Bazen böyledir, (4) Çoğunlukla böyledir, (5) Her zaman böyledir.

1. Ben bir başkasıyla konuşurken çocuğumun araya girmesine izin veririm.	1	2	3	4	5
2. Çocuğumun kendine özgü bir bakış açısı olduğunu kabul ederim.	1	2	3	4	5
3. Çocuğumla aynı fikirde olmadığımız zaman, benim fikirlerimi kabul etmesi için onu zorlarım.	1	2	3	4	5
4. Çocuğumu, hayatın ufak tefek güçlüklerinden korurum.	1	2	3	4	5
5. Çocuğuma bağımsız olmayı öğrenmesi konusunda yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
6. Çocuğuma, kurallara neden uyması gerektiğini açıklarım.	1	2	3	4	5
7. Çocuğuma yaptığı şeyin önemli olduğunu hissettiririm.	1	2	3	4	5

EK E Covid-19 Korkusu Ölçeği Örnek Maddeler

Lütfen aşağıda yer alan durumlara katılma düzeyinize uygun seçeneği işaretleyiniz.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Covid-19'dan çok korkarım.					
2. Covid-19'u düşünmek beni rahatsız eder.					
3. Covid-19'u düşündüğümde ellerim terler.					
4. Covid-19 yüzünden hayatımı kaybetmekten korkuyorum.					

ÖZ GEÇMİŞ

Hilal Şişman, lisans eğitimini 2020 yılında Bahçeşehir Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde onur derecesi ile; uzmanlık eğitimini ise 2022 yılında FMV Işık üniversitesi Çocuk-Ergen odaklı Klinik Psikoloji Programında Oyun Terapisi ve Bilişsel Davranışçı Terapi ekolleri çerçevesinde tamamladı.

Lisans hayatında Türk Psikoloji Öğrencileri Çalışma Grubu'nda (TPÖÇG) Bahçeşehir Üniversitesi TPÖÇG Temsilcisi, İstanbul Yerel Yapılanma Başkanı ve Yönetim Kurulu-Temsilciler ve Yerel Yapılanmalar Koordinatörü görevlerinde yer aldı. Bahçeşehir Üniversitesi'nde Psikoloji Kulübü Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Psikoloji Bölümü Temsilcisi olarak görev aldı. Türk Psikologlar Derneği'nde Öğrenci Birimi-Çocuk Ergen Komisyonu Sorumlusu olarak, sonrasında ise pandemi sürecinde Çocuk Ergen Birimi içerisinde çalışmalar yürüttü.

Gönüllülük deneyimlerinde World Human Relief-Birlikte Çocuk Cinsel İstismarını Önleyebiliriz Hareketi Sorumlusu ve İstanbul Temsilcisi olarak yer aldı. Kanserli Çocuklara Umut Vakfı (KAÇUV) bünyesinde Şişli Hamidiye Etfal EAH'de Oyun Ablası olarak, Hadi Oyuna Otizm projesinde ise Bahçeşehir Üniversitesi Proje Koordinatörü olarak bulundu.

Yüksek lisans eğitimi süresinde Nilüfer Devecigil ile asistan olarak çalışmaya başladı. 2021 yılında Deneyimsel Oyun Terapisi 1. ve 2. Düzey eğitimlerini tamamlayarak çocuklarla oyun terapisi kapsamında uzmanlaşmaya devam etti. Halihazırda Deneyimsel Oyun Terapisi eğitimlerinde asistanlık görevlerini sürdürmektedir.

Hilal Şişman, koşulsuz kabul, şefkat ve kapsayıcılıkla çocuklar ve ergenler ile çalışmalarını sürdürürken ebeveynlere yönelik ebeveyn danışmanlığı da vermektedir.